

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

12.05 – БКР. 2270 “С” 2023.12.14. 086 ПЗ

ФЕЩЕНКО КАТЕРИНИ СЕРГІЇВНИ

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет аграрного менеджменту

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

**В.о. завідувача кафедри
виробничого та інвестиційного
менеджменту**

_____ Тетяна ВЛАСЕНКО
(підпис) (ПІБ)

“ ____ ” _____ 2024 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Управління інвестиційним проектом тепличного бізнесу

Спеціальність 073 «Менеджмент»
(код і назва)

Освітня програма «Менеджмент»

Гарант освітньої програми

д.е.н., професор

(підпис)

Віра БУТЕНКО

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи

к.е.н., доцент

(підпис)

Емілія ПРУШКІВСЬКА

Виконав

(підпис)

Катерина ФЕЩЕНКО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
виробничого та інвестиційного
менеджменту

к.е.н., доцент Тетяна ВЛАСЕНКО
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (ПІБ)

“ _____ ” _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

Фещенко Катерині Сергіївній

(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність 073 «Менеджмент»
(код і назва)

Освітня програма «Менеджмент»

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи **Управління інвестиційним проектом тепличного бізнесу**

затверджена наказом ректора НУБіП України від “14” грудня 2023 р № 2270 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____
(рік, місяць, число)

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи:

1) закони та нормативно-правові акти України; 2) методичні рекомендації; 3) енциклопедичні, словникові та довідникові джерела; 4) навчальна та наукова література; 5) фахові періодичні видання; 6) матеріали державної статистики; 7) офіційні дані ПрАТ «Комбінат «Тепличний»

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Теоретичні основи управління інвестиційними проектами
2. Аналіз інвестиційної діяльності ПрАТ «Комбінат «Тепличний»
3. Розробити перспективні напрями інвестиційних проектів у тепличному бізнесі

Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 2023 р.

Керівник бакалаврської кваліфікаційної роботи _____ Емілія ПРУШКІВСЬКА
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Катерина ФЕЩЕНКО
(підпис) (прізвище та ініціали студента)

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1: Загальна характеристика управління інвестиційним проектом	5
1.1. Особливості управління інвестиційним проектом в сільському господарстві.....	5
1.2. Основні підходи до проектування тепличного господарства.....	12
1.3. Алгоритм проектування тепличного бізнесу.....	18
Розділ 2: Аналіз інвестиційного проекту тепличного бізнесу	26
2.1. Загальна характеристика діяльності підприємства ПрАТ «Комбінат «Тепличний».....	26
2.2. Аналіз інвестиційних проектів на ПрАТ «Комбінат «Тепличний».....	31
2.3. Чинники успішності управління інвестиційними проектами на ПрАТ «Комбінат «Тепличний»	35
Розділ 3: Шляхи вдосконалення інвестиційного проектування тепличного бізнесу	40
3.1. Класифікація ризиків та напрями їх зниження.....	40
3.2. Перспективні напрямки розвитку тепличного бізнесу.....	42
Висновки	51
Список використаних джерел	54

ВСТУП

Тема. Управління інвестиційним проектом тепличного бізнесу.

Актуальність даної роботи полягає у тому, що тепличний бізнес стає дедалі важливішим і перспективним в сучасному світі. Це зумовлене ростом попиту на свіже, якісне та екологічно чисте харчування, а також збільшенням світового населення. Для забезпечення сталого розвитку галузі сільського господарства і вирішення екологічних проблем, пов'язаних з великим виробництвом, тепличний бізнес стає важливим інструментом.

Основні аспекти актуальності роботи:

- споживачі все більше прагнуть споживати свіжі та екологічно чисті продукти. Тепличний бізнес надає можливість вирощування овочів та фруктів цілий рік, незалежно від сезону.
- зростання популярності рослинної їжі, включаючи овочі, зелень, трави та фрукти, створює перспективи для розвитку тепличного бізнесу.
- тепличний бізнес може бути більш екологічно відповідальним, якщо використовуються екологічно чисті методи вирощування, виключаючи застосування шкідливих хімікатів.
- тепличний бізнес може зменшити сезонні коливання та забезпечити сталу поставку продукції, що сприяє сталому розвитку сільського господарства.
- використання сучасних технологій та автоматизація процесів вирощування роблять тепличний бізнес більш ефективним та конкурентоспроможним.

Враховуючи ці аспекти, дослідження умов управління інвестиційним проектом тепличного бізнесу є важливим і відповідальним завданням, яке допоможе розкрити потенціал цієї галузі та сприяти розвитку сталого та прибуткового бізнесу, який задовольняє сучасні потреби суспільства.

Мета даної роботи полягає у з'ясуванні особливостей управління інвестиційним проектом тепличного бізнесу та розробці перспективних напрямів інвестиційних процесів тепличного бізнесу у середньостроковій перспективі.

Завдання роботи :

- виявити особливості та з'ясувати сутність управління інвестиційним проектом в сільському господарстві;
- класифікувати основні підходи до планування тепличного господарства;
- розробити алгоритм управління проектом тепличного бізнесу
- здійснити аналіз інвестиційного проекту тепличного бізнесу на прикладі ПрАТ «Тепличний»;
- розробити перспективні напрями інвестиційних проектів у тепличному бізнесі

Об'єктом дослідження є процеси організаційно-економічної діяльності тепличного бізнесу.

Предметом дослідження є організація дослідження умов інвестиційного проекту тепличного бізнесу.

Методи дослідження. У даному дослідженні використовувались такі методи, як спостереження та дослідження конкретних явищ, узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження, SWOT-аналіз та аналіз статистичних даних.

Теоретико-методична та практична значущість отриманих результатів. Практичне значення роботи полягає в аналізі інвестицій в тепличний бізнес, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення управління інвестиційними проектами в сільськогосподарській діяльності.

Інформаційною базою досліджень для написання роботи є статистичні збірники і довідники, нормативні акти, наукові статті тощо.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел з 25 найменувань – 3 сторінки. Повний обсяг роботи – 69 сторінок. Робота містить 6 рисунків, 9 таблиць.

РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика управління інвестиційним проектом

1.1. Особливості управління інвестиційним проектом в сільському господарстві

Активна інвестиційна діяльність підприємств є основою для забезпечення економічного розвитку країни. Однак економічний розвиток неможливий без інвестицій. Становлення ринкових відносин в Україні характеризується нестабільністю розвитку економічної системи. Виникнення кризових явищ, підвищення рівня ризику і як наслідок суттєво знижує економічну стійкість підприємств. За таких умов особливо важливого значення набуває управління інвестиційними проектами підприємств.

Умови, які диктує сучасна українська економіка, є як ніколи жорстокими. З одного боку, ми зіткнулися з необхідністю фундаментальних змін, а з іншого – можлива глибока соціально-економічна та політична криза. Ситуація ускладнена фактором невизначеності, тому прогнозувати і планувати на середньострокову і довгострокову перспективу вкрай складно. Як наслідок, виникає нагальна потреба в адаптації підприємств до поточних економічних умов та політичних умов.

Необхідність адаптації до трансформаційних процесів у сучасній економіці України створила для діючих підприємств потребу в освоєнні новітніх технологій та нових видів продукції, розширенні виробництва та інвестуванні коштів у просування товарів і послуг в інтернет-торгівлі та за її межами. Для реалізації цих заходів необхідно залучити відповідні інвестиційні ресурси.

У широкому розумінні інвестиційний проект - це довгострокове вкладення певних ресурсів з метою отримання економічної вигоди в майбутньому.

В науковій думці, найбільш поширеним визначенням «управління інвестиційними проектами» є - управління та координація людських, матеріальних і фінансових ресурсів протягом життєвого циклу проекту з

використанням системи сучасних методів і прийомів управління для досягнення певних результатів з точки зору організації, обсягу робіт, вартості та якості, а також для задоволення потреб і вимог усіх учасників проекту.

Щодо ключової категорії управління, то це, перш за все, процес досягнення певних цілей. Поділяємо точку зору Генрі Файоля, який виокремлює сутність управління проектами в наступному: управління проектами полягає у виборі та обґрунтуванні ідей, оцінці ефективності прийнятних методів досягнення поставлених цілей, контролі витрат і якості, а також в управлінні змінами, що виникають в результаті координації дій команди людей, залучених до реалізації проекту. Файоль вважав, що управління має бути систематичним процесом, що включає в себе планування, організацію, координацію, контроль та керування змінами. Він розглядав управління як набір функцій, необхідних для досягнення цілей організації, і цей підхід застосовується у багатьох сферах, включаючи управління проектами.

Основними завданнями управління проектами є:

- визначення та обґрунтування основних цілей проекту.
- структурування та ранжування цілей проекту.
- визначення обсягу необхідного фінансування та джерел фінансування.
- дослідження та врахувати всіх ризиків проекту.
- відбір виконавців (учасників) проекту, зокрема шляхом проведення тендерів або конкурсів.
- підготовка та укладання контрактів та договорів.
- визначення термінів виконання проекту та графіку реалізації.
- визначення потреби в ресурсах (трудових, матеріальних, фінансових).
- визначення бюджету проекту.
- управління та моніторинг проекту.

Виходячи з цього, управління проектами - це управління функціями протягом усього життєвого циклу проекту, в рамках визначеного бюджету та відповідно до технічних специфікацій і вимог.

Інвестиційний проект є об'єктом управління, який розглядається як керована зміна початкового стану (рис 1.1) підприємства (або будь-якої системи) з метою розвитку з розрахованими часовими та фінансовими витратами:

- підготовка проектно-кошторисної документації (інвестиційне проектування).
- організація фінансування інвестиційних проектів.
- реалізація проекту (включаючи розробку проекту, організацію тендерів на укладення контрактів, закупівлю);
- управління (моніторинг) всіма етапами реалізації проекту, включаючи операційну діяльність.

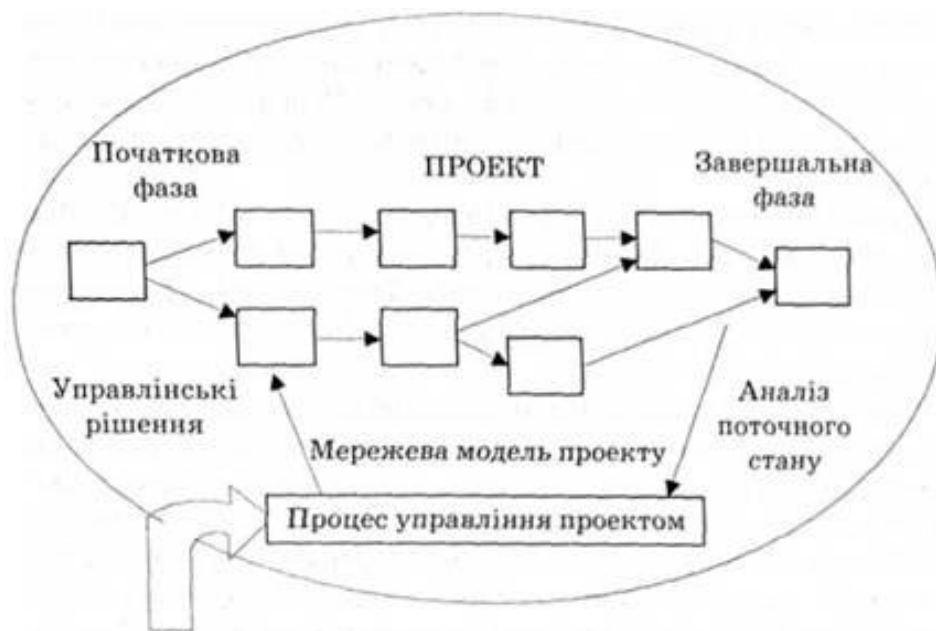

Рисунок 1.1 Інвестиційний проект як об'єкт управління

*Джерело: [24]

Управління проектами має давню історію і набуло своєї основної форми у другій половині ХХ-го століття, коли кількість проектів та їх складність почала стрімко зростати майже в усіх галузях. Ця тенденція проявилася переважно в аерокосмічній та інших наукомістких і технічно складних галузях (енергетика, електроніка, телекомунікації, транспорт, мікробіологія тощо), а також у соціальній сфері та політиці. Крім того, існують також такі фактори, як зростаючі

вимоги інвесторів, зростаючі труднощі в досягненні результатів проектів, посилення взаємозв'язку та взаємозалежності між виробниками та споживачами напівфабрикатів, прискорена зміна поколінь в обладнанні та технологіях, посилення конкуренції, а також зростання проектних ризиків

Вплив вищезазначених факторів призвів до збільшення термінів реалізації та вартості проектів, зниження якості продукції, а також зменшення очікуваної користі, прибутковості та рентабельності майбутнього виробництва.

Один з основних висновків полягає в наступному: інвестиційна діяльність є однією з необхідних умов сталого економічного зростання, ефективного функціонування, конкурентоспроможності та розвитку країни.

Інвестиційний проект - це система взаємопов'язаних заходів, в яку вкладаються ресурси для досягнення певних запланованих результатів у межах визначеного бюджету та строків.

Основними цілями управління інвестиційною діяльністю підприємства є максимізація прибутку не тільки в поточному, але і у майбутніх періодах.

Аналіз інвестиційних проектів, який також визначається як проектний аналіз, - це сукупність методичних інструментів і прийомів, що використовуються для підготовки та обґрунтування проектних рішень. Це означає, що перед реалізацією інвестиційного проекту відбувається його відбір, розробка, розрахунок і, найголовніше, оцінка його ефективності та можливих ризиків, насамперед на основі порівняння витрат на проект та очікуваних результатів від його реалізації. І найголовніше - оцінюється його ефективність і можливі ризики.

Одним з найважливіших питань при реалізації інвестиційного проекту є його фінансування. Фінансування має забезпечити реалізацію проекту в запланованих обсягах, оптимальне структурування інвестицій та необхідних платежів (податки, відсотки за кредитами), мінімізацію ризиків та забезпечення необхідного співвідношення позикових і власних коштів.

Управління інвестиційними проектами вимагає високого рівня комунікації, планування та координації. Враховуючи складність і ризики, пов'язані з інвестиційними проектами, ефективне управління стає ключовим фактором успіху в реалізації таких проектів.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі та місця сільського господарства в агропромисловому комплексі. Головним чином вона залежить від характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими галузями АПК.

Агропромисловий комплекс (АПК) - це сукупність галузей економіки, що формується переважно в процесі спеціалізації та кооперування сільського господарства з переробною промисловістю, і включає в себе.

Агропромисловий комплекс сформувався переважно в процесі спеціалізації та кооперування сільського господарства і переробної промисловості. Це сукупність галузей економіки, що займаються виробництвом засобів виробництва для сільського господарства та його обслуговуванням.

Сільське господарство має високу залежність від природно-кліматичних умов, незбіжність робочого та виробничого періодів, сезонності та наявності біологічної сировини, що, в свою чергу, значною мірою визначає інвестиційний клімат як галузі в цілому, так і окремих регіональних галузевих кластерів. Крім того, сучасні особливості аграрного сектору визначаються тим, що до початку реформ держава брала активну участь у фінансуванні капітальних інвестицій у сільське господарство. Сьогодні держава фактично відійшла від цього сектору. Хоча деякі елементи регулювання зараз активно використовуються (спеціальний податковий режим, спеціальне кредитне регулювання, цінове регулювання, спеціальна кредитна підтримка).

Наразі в аграрному секторі функціонують колективні форми господарювання у вигляді агрохолдингів, консорціумів та інших господарських об'єднань.

Як наслідок, існують специфічні інвестиційні потоки, пов'язані з розвитком цих форм. Існує широке розмаїття форм господарювання в селах, починаючи від фермерських господарств і закінчуючи особистими селянськими господарствами (хоча більшість експертів не розглядають їх як частину агропромислового комплексу). Однак фермери є частиною агропромислового комплексу і виробляють значну кількість продукції.

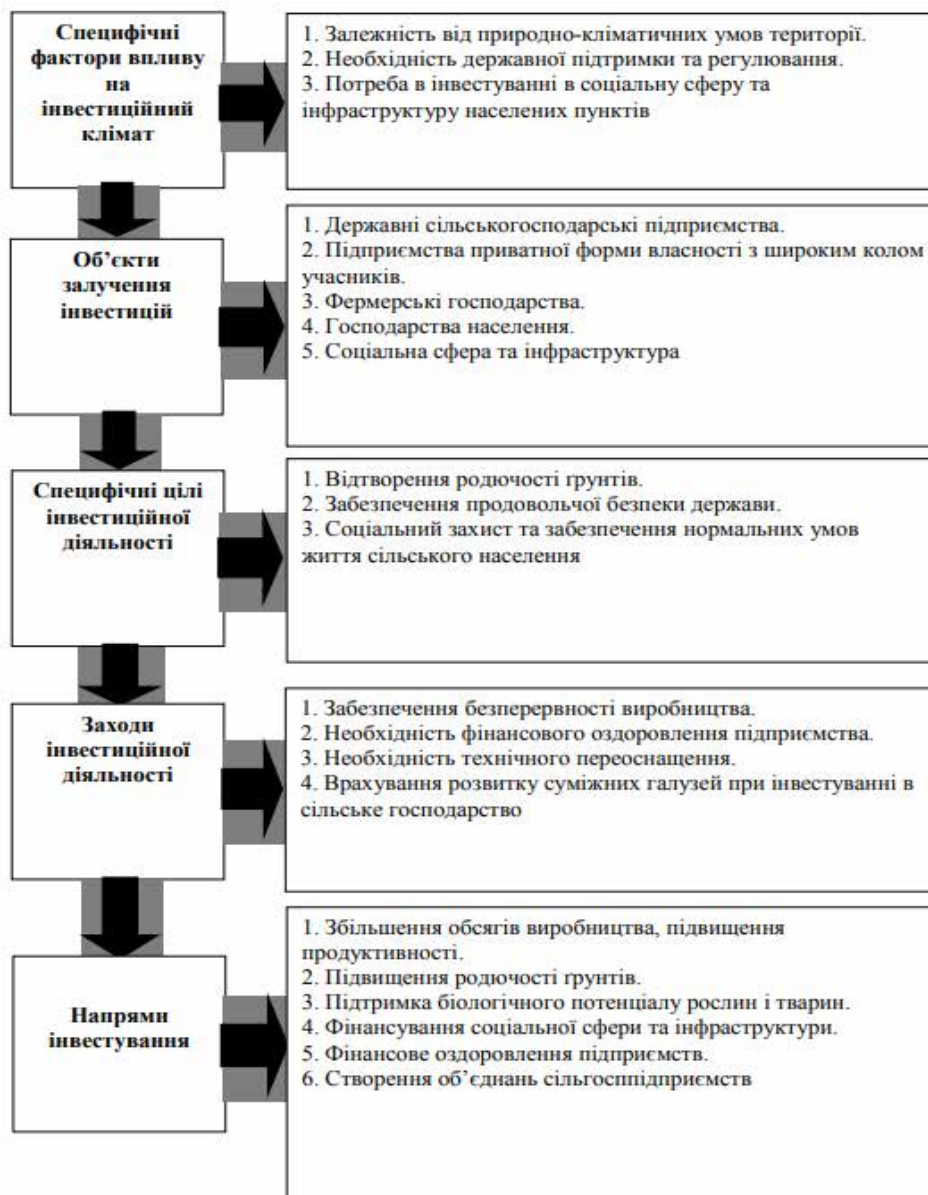

Рисунок 1.2 Механізм інвестиційної діяльності в сільському господарстві

**Джерело: складено автором самостійно*

Важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є необхідність інвестування в соціальну сферу та аграрну

інфраструктуру. Адже сучасна аграрна економіка - це не лише виробничий сектор, а й спосіб життя сільського населення.

Крім того, однією з характерних рис більшості сільських суб'єктів господарювання є їх нестійкий фінансовий стан та низька платоспроможність, що зумовлює особливості їх інвестиційної діяльності та необхідність залучення інвестицій для фінансової реструктуризації господарств.

Залучення інвесторів зумовлено необхідністю вирішити такі питання:

- поповнення обігових коштів
- розвиток сільського господарства та інших видів діяльності для підвищення зайнятості та доходів сільського населення
- ефективне використання сільськогосподарських угідь
- ефективне використання основних засобів

Як зазначалося вище, основними цілями інвестування є отримання прибутку, збереження капіталу та досягнення соціальної користі. Однак, для сільськогосподарської діяльності, де земля є основним засобом виробництва та біологічного землекористування, важливим є ефективне використання сільськогосподарських земель та ефективне використання основних засобів.

Крім того, інвестиційна мета полягає в тому, щоб забезпечити виробництво сільськогосподарської продукції.

Як показує досвід країн Європейського Союзу (ЄС), сільськогосподарське виробництво покликане забезпечити національну продовольчу безпеку. Ще однією особливістю інвестиційної діяльності в сільському господарстві є соціальний захист і підтримка сільського населення. Це пов'язано з тим, що сільськогосподарське виробництво невіддільне від способу життя сільського населення.

З огляду на вищезазначене, конкретні напрями інвестування в сільське господарство в основному визначаються наступним: залучення інвестицій для збільшення обсягів виробництва та підвищення продуктивності праці, поліпшення родючості земель, збереження біологічного потенціалу флори і

фауни, фінансування соціальної сфери та інфраструктури, оздоровлення фінансів підприємств.

Управління сільськогосподарським виробництвом повинно базуватися на інвестиційному механізмі, схема якого наведена на рисунку 1.2. Лише за умови врахування всіх факторів інвестиційної діяльності в сільському господарстві можна досягти ефективного управління сільським господарством та раціонального використання інвестиційних ресурсів.

1.2. Основні підходи до проектування тепличного господарства

Проектування тепличного господарства є ключовим етапом у створенні ефективного та прибуткового сільськогосподарського підприємства. Враховуючи зростаючий інтерес до органічного та сталого виробництва, а також забезпечення стійкості продовольчого виробництва в умовах зміни клімату, тепличне господарство стає важливою галуззю сільського господарства.

Впровадження тепличного господарства є актуальним завданням для змін сільськогосподарської галузі, особливо в умовах клімату та росту попиту на стійкі методи виробництва плодів та інших рослинних культур. Один із ключових етапів у цьому - це процес проектування тепличного господарства.

Рисунок 1.3. Процес проектування тепличного господарства

**Джерело: складено автором самостійно*

Перед встановленням теплиць важливо вибрати оптимальне місце та локацію. Це включає в себе вибір відповідного обґрунтування, кліматичних умов, доступу до води та енергії, а також врахування кількості до ринків збуту. Існує багато різних типів теплиць, включаючи полікарбонатні, скляні, плівкові та інші. Вибір типу теплиці залежить від регіональних умов, вимог до клімату та бюджету.

Правильне планування розташування рослин, система поливу, опалення та освітлення є частинами проектування. Дизайн повинен сприяти максимальному використанню тепла та забезпечити оптимальні умови для росту рослин. Вибір культур для вирощування в теплицях великим ринковим попитом, властивостями підстав та кліматичними умовами. Ефективний вибір культури може підвищити прибутковість тепличного господарства. Раціональне використання енергії, води, добрив та інших ресурсів є дуже важливим для зниження витрат та сталого виробництва. Проектування тепличного господарства повинно включати в себе аспекти сталого розвитку, включаючи заходи з використання відновлюваних джерел енергії та зменшення викидів парникових газів. Планування стратегії маркетингу та збуту продукції є важливою частиною проектування, заважає це вплив на ринковий успіх та прибутковість. Основні підходи до проектування тепличного господарства допомагають створити ефективну та прибуткову систему виробництва, яка відповідає вимогам сучасного сільськогосподарського ринку.

Тепличний бізнес є актуальною галуззю в сільському господарстві, яка набуває все більшої популярності в сучасному світі. Вирощування рослин у теплицях надає можливість продукції навіть в умовах невизначеної кліматичної обстановки, забезпечуючи стабільний дохід для сільськогосподарських підприємств та індивідуальних фермерів. Однак успішна організація тепличного бізнесу вимагає детального розгляду його виробничої складової, яка включає в

себе не лише вибір та вирощування рослин, але й управління ресурсами, внутрішню логістику, маркетинг та багато інших аспектів:

- вибір рослин та сортів. Перший крок у тепличному бізнесі - це вибір рослин, які будуть вирощуватися. Він повинен базуватися на ринкових потребах, кліматичних умовах та доступних ресурсах. Вибір сортів також важливий, оскільки він впливає на якість та врожайність.
- технології вирощування. Використання сучасних технологій, таких як автоматизація, системи крапельного зрошення, контроль мікроклімату, може значно підвищити продуктивність тепличного бізнесу і знизити витрати.
- логістика та управління ресурсами. Ефективне управління ресурсами, такими як вода, добрива, енергія, ґрунт, грає ключову роль у виробництві. Контроль над цими аспектами допомагає зменшити втрати та оптимізувати виробництво.
- якість продукції. В тепличному бізнесі, як і в будь-якому іншому, якість продукції визначає успіх. Споживачі вимагають свіжість, смак і вигляд рослин, і саме тут важливий ретельний догляд та дотримання високих стандартів.
- маркетинг та збут. Планування та виконання ефективної маркетингової стратегії є не менш важливими, ніж саме виробництво. Здатність виходити на ринок, встановлювати ціни та створювати попит - це ключ до успіху тепличного бізнесу.
- екологічна відповідальність. У світі сучасних тенденцій, споживачі все більше звертають увагу на екологічну відповідальність виробників. Тепличний бізнес може розвиватися екологічно, зменшуючи використання хімічних добрив та шкідливих пестицидів.

Усі ці аспекти виробничої складової тепличного бізнесу мають велике значення для досягнення успіху та стабільної рентабельності. Сучасні тенденції в галузі агротехнологій, збуту та сталого розвитку диктують нові вимоги і

створюють нові можливості для цього виду підприємництва. Тепличний бізнес став парадигмою для інновацій та сталого розвитку в сільському господарстві і має всі шанси продовжувати свій ріст і розвиток у майбутньому.

Виробнича складова тепличного бізнесу визначає його успіх і ефективність у сучасних умовах. Ця галузь сільського господарства надає можливість стабільного та продуктивного виробництва рослин навіть у невизначених кліматичних умовах. Виробництво у теплицях набуває все більшої актуальності у сучасному світі завдяки зростанню попиту на свіжі овочі, фрукти та інші рослинні культури у будь-який час року. Тепличний бізнес дозволяє відповідати цим потребам і забезпечувати стійкий прибуток. Вибір рослин, технології вирощування та управління ресурсами є критичними факторами для успішної виробничої складової тепличного бізнесу. Сучасні технології, такі як автоматизація і системи контролю клімату, дозволяють підвищити продуктивність і знизити витрати. Маркетинг та збут вимагають уважної уваги, оскільки вони впливають на здатність підприємства виходити на ринок та конкурувати з іншими виробниками. Важливо визначити цінову політику, робити акцент на якість та вигляд продукції та розробити ефективну стратегію маркетингу. Екологічна відповідальність стає все важливішою у сучасному бізнесі. Вирощування продукції в теплицях може бути більш екологічно сталим, зменшуючи використання хімічних добрив та забезпечуючи більш ефективне використання ресурсів. Споживачі вимагають якості та сталості виробництва. Тепличний бізнес повинен ставити перед собою завдання задовольняти ці вимоги та забезпечувати споживачів свіжою та смачною продукцією у будь-яку пору року. Виробнича складова тепличного бізнесу вимагає інтегрованого підходу, де кожен аспект, від вибору рослин до збуту, має свою вагомість. Ця галузь залишає великий потенціал для інновацій та сталого розвитку і може відігравати важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та розвитку сільських територій.

Маркетингові аспекти вирощування рослин у теплицях представляють собою важливий інструмент успішного тепличного бізнесу. Споживачі, сьогодні більш ніж будь-коли, вимагають свіжої, якісної та доступної продукції у будь-який час року. Тепличний бізнес дозволяє виробникам відповідати цим вимогам, забезпечуючи сталість поставок та контроль якості продукції. Маркетинг у тепличному бізнесі не обмежується лише рекламними заходами. Це - системний підхід, який включає в себе аналіз ринку, визначення конкурентних переваг, розробку стратегій для виведення на ринок нових продуктів та багато інших аспектів. Ми також розглянемо важливі аспекти стосовно сталості та екологічної відповідальності у маркетингу тепличного бізнесу, що стають все більш важливими у сучасному світі.

Маркетинг в тепличному бізнесі відкриває безліч можливостей для підприємців у цій галузі. Його ефективне використання допоможе забезпечити стабільний попит на продукцію та сприяти подальшому розвитку та успіху в тепличному сільському господарстві. Маркетинговий аналіз ринку визначається споживчим попитом, і тепличний бізнес відповідає на зростаючий попит на свіжу та якісну продукцію. Зміни в споживчому поведінці вказують на те, що споживачі все більше цінують доступність продукції у будь-який час року, без залежності від кліматичних умов. Тепличний бізнес надає можливість задовольняти ці вимоги та реагувати на сезонні коливання пропозиції. Забезпечуючи стійкі поставки та високу якість продукції, тепличний бізнес стає важливим гравцем на ринку свіжих овочів, фруктів та інших культур. Споживачі довіряють цій формі виробництва через його здатність забезпечувати стабільність поставок та надзвичайну якість, незалежно від погодних умов.

Одним із методів аналізу маркетингового середовища є SWOT-аналіз (таб.1.1).

Таблиця 1.1

SWOT-аналіз тепличного бізнесу

<p>Сильні сторони (Strengths):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тепличний бізнес дозволяє створити оптимальні умови для росту рослин навіть в несприятливих погодних умовах. - Тепличні умови можуть призвести до вищих врожаїв і швидкого зростання рослин. - Тепличний бізнес може дозволити вирощувати різні види овочів, квітів впродовж усього року. 	<p>Слабкі сторони (Weaknesses):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Тепличний бізнес може вимагати значних інвестицій у споруди, обладнання та опалення. - Підтримка оптимальної температури і освітлення в теплицях може споживати багато електроенергії. - Розмір теплиць обмежений фізичними параметрами, що обмежує обсяг виробництва. - Тепличний бізнес може стикатися зі значною конкуренцією.
<p>Можливості (Opportunities):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Розширення асортименту органічних овочів та фруктів може привести до збільшення прибутків. - Тепличний бізнес може знайти ринки для експорту продуктів. - Впровадження нових технологій і автоматизації може зменшити витрати та підвищити продуктивність. - Постійний розвиток ринку овочів та інших продуктів може створити нові можливості для росту бізнесу. 	<p>Загрози (Threats):</p> <ul style="list-style-type: none"> - Зростаюча кількість тепличних господарств може збільшити конкуренцію на ринку. - Розповсюдження шкідників та хвороби може призвести до втрат врожаю. - Збільшення цін на енергію може значно збільшити витрати на утримання теплиць.

**Джерело: складено автором самостійно*

Для успіху в тепличному бізнесі необхідно ретельно розробляти маркетингові стратегії, які відповідають потребам споживачів та конкурентним умовам:

- визначення цільової аудиторії. Розуміння, хто є вашою цільовою аудиторією, допомагає налаштувати виробництво та маркетинг на їхні

потреби. Це можуть бути роздрібні покупці, ресторани, супермаркети або інші ринкові сегменти.

- розробка продуктового асортименту. Вибір рослин та сортів повинен базуватися на популярних продуктах серед цільової аудиторії та ринкових тенденціях.
- ціноутворення. Встановлення конкурентоспроможних цін, які відповідають якості продукції та витратам виробництва.
- продажі та збут. Розробка каналів збуту та співпраця з партнерами у сфері роздрібної та оптової торгівлі для забезпечення максимальної доступності продукції.
- реклама та просування. Використання рекламних кампаній та інших маркетингових інструментів для підвищення свідомості про бренд та залучення клієнтів.

Таблиця 1.2

Маркетингові стратегії для тепличного бізнесу

Стратегія	Опис	Цільова аудиторія	Переваги	Недоліки
Прямий продаж	Продаж продукції безпосередньо споживачам через власні магазини, ринки або онлайн-платформи	Споживачі, які шукають свіжу та якісну продукцію	Високий контроль над цінами та іміджем бренду	Вимагає значних інвестицій у маркетинг та логістику
Оптові продажі	Продаж продукції	Оптовики, які шукають	Швидке зростання	Низький контроль над

	оптовим покупцям, таким як супермаркети, ресторани та дистриб'ютори	надійних постачальників свіжої продукції	обсягів продажів	цінами та іміджем бренду
Переробка та упаковка	Переробка та упаковка продукції для продажу під власним брендом або під брендом партнера	Споживачі, які шукають зручні та готові до вживання продукти	Збільшення доданої вартості продукції	Вимагає значних інвестицій у обладнання та маркетинг
Прямі поставки	Прямі поставки продукції до ресторанів, шкіл, лікарень та інших закладів	Закупники продуктів харчування, які шукають надійних постачальників свіжої продукції	Гарантований попит та стабільні обсяги продажів	Низька гнучкість у ціноутворенні
Електронна комерція	Продаж продукції через онлайн-платформи та власні веб-сайти	Споживачі, які шукають зручний спосіб покупки свіжої продукції	Збільшення доступності для споживачів	Висока конкуренція та потреба в ефективному онлайн-маркетингу

**Джерело: складено автором самостійно*

Найкраща маркетингова стратегія буде залежати від таких факторів, як:

- Розмір та місцезнаходження теплиці
- Види продукції, що вирощуються
- Цільова аудиторія
- Конкурентне середовище

Рекомендується використовувати комбінацію різних маркетингових стратегій для досягнення максимального успіху. Крім того, важливо постійно відстежувати результати маркетингових кампаній та вносити необхідні корективи. Маркетингові аспекти тепличного бізнесу відіграють ключову роль у досягненні успіху та сталості в цій галузі сільського господарства. Зважаючи на зростаючий споживчий попит на свіжу та якісну продукцію, тепличний бізнес стає важливим гравцем у вирішенні проблеми доступності та сталості продовольства.

1.3. Алгоритм проектування тепличного бізнесу

Тепличний бізнес є одним із важливих галузей сільського господарства, який має великий потенціал для забезпечення стійкого виробництва овочів та інших сільськогосподарських культур у будь-якому пору року. В сучасних умовах глобалізації та зростання населення все більш актуальним стає питання забезпечення стабільного постачання свіжих продуктів. Тепличний бізнес виступає на місці інструментом вирішення цієї проблеми, пропонуючи умови для вирощування рослин у підконтрольному середовищі.

Для досягнення успіху в цій галузі необхідно багато чинників, які впливають на тепличний бізнес, такі як кліматичні умови, технології вирощування, ринкова конкуренція та економічні аспекти. Розуміння цих факторів та їх впливу дозволяє підприємцям та фермерам прийняти обґрунтовані рішення та оптимізувати свою діяльність. Цей вид бізнесу має свої особливості,

які відрізняють його від інших галузей сільського господарства та підприємницької діяльності. Тепличний бізнес передбачає використання спеціалізованих споруд для вирощування рослин. Це дозволяє створити контрольоване середовище, де можна регулювати температуру, вологість, освітленість та інші параметри для оптимального росту рослин. Тепличний бізнес дозволяє виробляти сільськогосподарську продукцію протягом усього року, незалежно від сезону та погодних умов. Це забезпечує стійкість постачання та може приносити вищий дохід.

На основі цього бізнесу можна вирощувати різноманіття сільськогосподарських культур, включаючи овочі, квіти, ягоди, трави та інші. Це дозволяє виробникам адаптувати свою діяльність до ринкового запиту. Багато тепличних фермерів пропонують сучасні технології, такі як автоматизовані системи поливу, контролю параметрів навколишнього середовища та добрив, які допоможуть підвищити продуктивність та знизити витрати.

Тепличний бізнес може бути ефективним і прибутковим, але вимагається обробки фінансового планування, витрати на обладнання та управління можуть бути значними. Також можна сказати, що тепличний бізнес також може стикатися зі специфічними викликами, такими як контроль шкідників та хвороби у закритих приміщеннях, підтримка екологічної стійкості та відповідності нормам та стандартам якості.

Основні характеристики тепличного бізнесу включають:

- кероване середовище. Тепличний бізнес дає можливість створити оптимальні умови для росту рослин, що підвищує врожайність та якість продукції.
- захист від негативних факторів. Теплиці можуть захищати рослини від негод, шкідників та хвороби, забезпечуючи їм безпечні умови для росту.

- постійне виробництво. Тепличний бізнес дозволяє виробляти продукцію протягом усього року, незалежно від сезону, що може забезпечити стабільний дохід.
- використання сучасних технологій. Багато тепличних фермерів використовують сучасні технології, такі як автоматизована система полива та контролю параметрів середовища, для оптимізації виробництва.

Тепличний бізнес може бути успішним та прибутковим, але він також вимагає знань у сільському господарстві, а також здатності ефективно керувати ресурсами та враховувати такі фактори як кліматичні зміни та ринкова конкуренція.

Тепличний бізнес піддається впливу різноманітних факторів, які можна поділити на кілька ключових аспектів, що відображено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Фактори впливу на управління тепличним бізнесом

Кліматичні умови	Тепличний бізнес дозволяє вирощувати різноманіття сільськогосподарських культур, таких як овочі, квіти, ягоди, трави та навіть дерева. Вибір культури зазвичай залежить від ринкового попиту та технічних можливостей теплиці.
Технічні аспекти	Якість та ефективність тепличного обладнання, систем автоматизації, поливу, опалення та освіти мають важливе значення для успіху бізнесу.
Ринкова конкуренція	Конкуренція з іншими виробниками овочів та інших культур може впливати на ціни та збут

	продукції. Розуміння ринкових тенденцій і реагування на них є місцем.
Економічні фактори	Вартість енергії, добрив, робочої сили та інших ресурсів впливає на ефективність тепличного бізнесу.
Законодавство та регулювання	Правила і норми, пов'язані з якістю продукції, безпекою та екологією, можуть вимагати відповідності та впливу на витрати.
Екологічні аспекти	Справи, пов'язані з екологічною відповідністю та стійкістю, можуть вплинути на імідж та довготривалий успіх тепличного бізнесу.
Маркетинг та збут	Здатність ефективного маркетингового позиціонування та збут продукції може вплинути на прибутковість бізнесу.

**Джерело: складено автором самостійно*

Успішний тепличний бізнес потребує збалансованого управління цими факторами та готовності адаптуватися до змін на ринку та в навколишньому середовищі.

Внутрішні чинники ринку тепличного бізнесу є ключовими складовими успіху в цій важливій галузі сільського господарства. Внутрішні аспекти, такі як управління, технології, фінанси та якість продукції, грають важливу роль у формуванні конкурентоспроможності та стабільності цієї галузі, і їх ретельне вивчення допоможе нам краще визначити цей вид сільськогосподарського бізнесу та його перспективи.

Внутрішні чинники грають важливу роль у формуванні та розвитку ринку тепличного бізнесу. Тепличний бізнес, що забезпечує вирощування сільськогосподарських культур у контрольованому середовищі теплиць, має власні особливості та вимоги, які забезпечують його конкурентоспроможність та успіх на ринку.

Внутрішні чинники тепличного бізнесу - це ті фактори, які контролюються працівниками і можуть суттєво вплинути на рентабельність та успішність бізнесу.

До ключових внутрішніх чинників належать:

Рисунок 1.4. Ключові внутрішні чинники

**Джерело: складено автором самостійно*

1. Планування та проектування:

- розмір теплиці має відповідати потребам бізнесу та доступній площі. Розташування теплиці має бути оптимальним з точки зору доступу до сонячного світла, води, енергії та ринків збуту.
- існує багато різних типів конструкцій теплиць, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Важливо вибрати тип конструкції, який відповідає клімату, бюджету та потребам вирощування.
- теплиця потребує різного обладнання та систем, таких як системи опалення, вентиляції, освітлення, поливу та контролю клімату. Важливо вибрати обладнання та системи, які відповідають потребам вирощування та бюджету.

2. Управління рослинами та їх вирощуванням:

- вибір правильних сортів культур для вирощування в теплиці є ключовим фактором успіху. Сорти повинні бути стійкими до хвороб

та шкідників, мати високу врожайність та відповідати потребам ринку.

- важливо дотримуватися правильних агротехнічних прийомів при вирощуванні культур в теплиці. Це включає полив, підживлення, захист рослин від хвороб та шкідників, контроль клімату та збирання врожаю.
- важливо постійно спостерігати за станом культур та умовами в теплиці і вживати заходів при необхідності. Це допоможе запобігти проблемам та забезпечити високу врожайність.

3. Управління персоналом:

- персонал теплиці повинен бути навчений правильному догляду за культурами та використанню обладнання. Важливо також мотивувати персонал для досягнення високих результатів.
- персоналу теплиці повинні бути створені безпечні та комфортні умови праці.
- оплата праці персоналу теплиці повинна бути конкурентоспроможною.

Також важливо створити канали збуту для продукції теплиці, такі як прямі продажі, роздрібні магазини, ресторани та оптові покупці.

Отже, внутрішні чинники тепличного бізнесу впливають на його успішність та стійкість. Ретельне управління та адаптація до змін у цих аспектах дозволяє підприємцям досягти високої конкурентоспроможності та стати успішними на цьому ринку.

Тепличний бізнес, який забезпечує вирощування сільськогосподарських культур у спеціалізованих спорудах, є важливою галуззю сільського господарства, що забезпечує стійкість та стає виробництво продукції незалежно від погодних та сезонних умов. Проте, успішність та ефективність тепличного бізнесу значною мірою залежать від впливу зовнішніх факторів, які включають у себе ринкову конкуренцію, кліматичні умови, законодавство та інші аспекти.

Зовнішні фактори є необхідними для розуміння великого контексту, в якому функціонує тепличний бізнес, і запускають шляхи його подальшого розвитку та успіху на ринку.

Зовнішні чинники тепличного бізнесу - це ті фактори, які не контролюються працівниками, але можуть суттєво вплинути на рентабельність та успішність бізнесу.

До ключових зовнішніх чинників належать:

Рисунок 1.5. Ключові зовнішні чинники

**Джерело: складено автором самостійно*

1. Економічні фактори:

- стан економіки країни може суттєво вплинути на попит на продукцію теплиці. У період економічного спаду попит на продукти харчування, як правило, знижується, що може негативно вплинути на рентабельність теплиці.
- інфляція може призвести до зростання цін на ресурси, такі як енергія, добрива та пестициди, що може збільшити витрати теплиці.
- процентні ставки можуть вплинути на вартість запозичення коштів для фінансування теплиці.

2. Природні фактори:

- погодні умови, такі як екстремальні температури, посухи та повені, можуть негативно вплинути на врожайність культур в теплиці.
- шкідники та хвороби можуть завдати шкоди культурам в теплиці, що може призвести до втрат врожаю.
- стихійні лиха, такі як урагани, землетруси та пожежі, можуть пошкодити теплицю та обладнання.

3. Конкурентне середовище:

- конкуренція з боку інших теплиць може призвести до зниження цін на продукцію та зниження рентабельності.
- імпорт продукції з інших країн може призвести до зниження цін на продукцію та зниження рентабельності.
- продукти-замінники, такі як заморожені овочі та фрукти, можуть становити конкуренцію продукції теплиці.

Важливо постійно спостерігати на зовнішні чинники та вживати заходів для мінімізації їх негативного впливу.

Окрім вищезазначених, до зовнішніх чинників тепличного бізнесу також можуть належати:

- соціальні фактори (зміна смаків та вподобань споживачів, зростання популярності здорового харчування, урбанізація).
- технологічні фактори (розвиток нових технологій вирощування, нові сорти культур, нове обладнання для теплиць).
- геополітичні фактори (зміна політичної ситуації в країні та світі, торгові війни, санкції).

Зовнішні фактори важливі для підприємців у тепличному бізнесі, оскільки вони диктують контекст та умови, в яких вони працюють. Розуміння чинників розвитку цих ринків підприємцям приймають обґрунтовані рішення та адаптують свою діяльність до змін.

Важливо зазначити, що всі ці фактори взаємопов'язані та впливають один на одного. Наприклад, правильний вибір сортів культур може значно спростити

процес вирощування та зменшити потребу в моніторингу та контролі. Аналогічно, добре навчений та мотивований персонал може допомогти оптимізувати процес вирощування та максимізувати врожайність.

Внутрішні фактори тепличного бізнесу, такі як планування та проектування, управління рослинами та їх вирощування, а також управління персоналом, значно впливають на його успішність та стійкість. Ретельне планування, управління та контроль всіх аспектів тепличного бізнесу допоможуть вам досягти високої конкурентоспроможності та стати успішними на цьому ринку. Зовнішні фактори, такі як економічні, природні, конкурентне середовище, соціальні, технологічні та геополітичні, також суттєво впливають на тепличний бізнес. Важливо постійно спостерігати за цими факторами та вживати заходів для мінімізації їх негативного впливу.

Взаємодія внутрішніх та зовнішніх факторів є ключовою для розуміння успіху тепличного бізнесу. Завдяки ретельному управлінню внутрішніми факторами та адаптації до зовнішніх змін можна побудувати стійкий та прибутковий бізнес, який буде забезпечувати країну свіжими та якісними продуктами протягом року.

РОЗДІЛ 2: Аналіз інвестиційного проекту тепличного бізнесу на ПрАТ «Тепличний»

2.1. Загальна характеристика діяльності підприємства ПрАТ «Тепличний»

Тепличний бізнес є одним із ключових сегментів агропромислового сектора, що забезпечує постачання свіжих овочів та зелені на ринки споживачам у всій Україні та за її межами. «Комбінат Тепличний», розташований у Калинівці, є відомим лідером у цій галузі, втілюючи найсучасніші технології та виробничі підходи для забезпечення високої якості продукції та задоволення потреб споживачів.

«Комбінат «Тепличний» має довгу історію, яка почалася ще у минулому столітті. Заснований у 1960-х роках, цей тепличний комплекс став одним із перших в Україні, що спеціалізувався на вирощуванні овочів та зелені у штучних умовах. Початково підприємство функціонувало як державне, а згодом було перетворене у приватне акціонерне товариство. Протягом років розвитку «Комбінат «Тепличний» виявив значний потенціал та відповідальність перед споживачами. Він постачав ринок не лише свіжими овочами, а й впроваджував нові технології та методи вирощування, що дозволяло підтримувати високу якість продукції та ефективність виробництва.

На сьогоднішній день комбінат нараховує 48 гектарів теплиць з сучасним обладнанням, передові голландські системи мікроклімату, системи крапельного зрошення від ізраїльських фірм А.І.К. і Netafim а також комп'ютерна регуляція мікроклімату. На комбінаті використовується сучасна система мікроклімату. Основною продукцією комбінату є огірки та томати найвищої якості, призначені для забезпечення внутрішнього ринку продукцією, а також для експорту товару до країн-партнерів з дотриманням найвищих міжнародних умов. Компанія сертифікована згідно до світових стандартів «Global G.A.P».

Товари комбінату можна побачити та придбати в багатьох магазинах та супермаркетах України, наприклад в таких як «АТБ», «ЕкоМаркет», «Ашан», «METRO», «Billa», «Varus» та інші.

Підприємство ПрАТ «Комбінат «Тепличний», код ЄДРПОУ 05528361, було зареєстровано 22.07.1997. Розмір статутного капіталу юридичної особи складає 12 185 872,00. На час останнього оновлення даних 16.04.2024 стан організації - Не перебуває в процесі припинення. Керівником організації є акціонери. Організаційно-правова форма організації – акціонерне товариство. Основний вид діяльності (КВЕД) – 01.13 Вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів. Також займається іншими видами діяльності, такі як:

- 10.39 Інші види перероблення та консервування фруктів і овочів
- 46.31 Оптова торгівля фруктами й овочами
- 47.21 Роздрібна торгівля фруктами й овочами в спеціалізованих магазинах
- 71.12 Діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії, надання послуг технічного консультування в цих сферах
- 41.20 Будівництво житлових і нежитлових будівель

Розташований «Комбінат «Тепличний» в Україні, Київській області, Броварському районі, смт Калинівці, на вулиці Тепличній.

У 1990-2000-х роках підприємство пройшло складні періоди трансформації та модернізації, спричинені економічними змінами та реформами в Україні. Незважаючи на це, «Комбінат «Тепличний» зумів зберегти своє лідерство на ринку та зростати, адаптуючись до нових умов та впроваджуючи інноваційні підходи у виробництві.

«Комбінат «Тепличний» володіє складною та добре організованою структурою, що дозволяє забезпечувати ефективне управління та координацію різних напрямків діяльності. Основними ланками в цій структурі є адміністративний та виробничий персонал. Адміністративний персонал включає

в себе керівництво компанії, менеджмент з різних функціональних областей (таких як фінанси, маркетинг, логістика тощо), а також відділи з розвитку бізнесу та стратегічного планування. Цілодобова служба безпеки і технічна підтримка також є важливими складовими організаційної структури.

«Комбінат «Тепличний» використовує лінійну організаційну структуру. Лінійна структура організації є однією з найпростіших форм організаційного управління, де існує пряма лінія командування від вищого рівня керівництва до нижніх рівнів. Основними її елементами є керівник, підлеглі та ланцюжок командування. Хоча лінійна структура має свої переваги, наприклад, простота та чіткість, швидке прийняття рішень, мінімізація конфліктів тощо, вона також може мати обмеження, такі як обмежена гнучкість та можливість перевантаження керівника. У деяких випадках така структура може бути неефективною через велику кількість рівнів управління та відсутність можливості швидко реагувати на зміни в оточуючому середовищі.

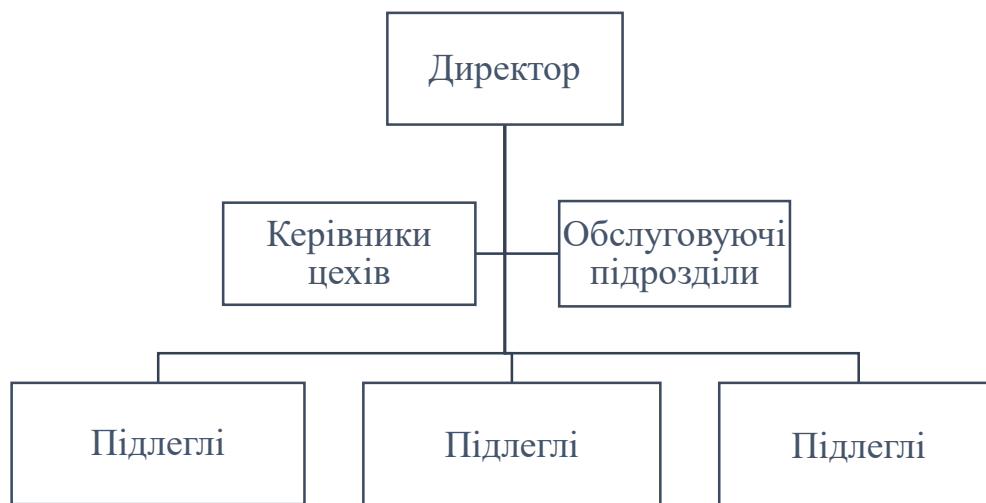

Рисунок 2.1. Організаційна структура «Комбінат «Тепличний»

**Джерело: складено автором самостійно*

Як видно з рисунку, лінійні зв'язки існують між керівником підприємства та керівниками цехів, а також керівниками обслуговуючих підрозділів — ремонтних майстерень загального призначення, заготівельного відділу тощо.

Керівник цеху відповідає за весь технологічний процес у галузі, за зв'язки з іншими цехами та службами господарства і підпорядковується безпосередньо керівникові підприємства. Аналогічно функціонують всі цехи. У свою чергу, виробничі підрозділи виступають як центри відповідальності відповідно витрат та прибутку. Створення центрів відповідальності дозволяє активізувати внутрішні чинники ефективності діяльності підрозділів за рахунок посилення відповідальності суб'єктів управління за результати власних рішень і вдосконалювати управління їх витратами та доходами.

У виробничому секторі «Комбінат «Тепличний» зосереджується на вирощуванні овочів та зелені у тепличних умовах. «Комбінат «Тепличний» складається з таких підрозділів: 9-цехів, 8 з яких по вирощуванню томатів та огірків. Основними напрямками діяльності виробництва є вирощування різноманітних видів овочів (таких як помідори, огірки, перець, а також зелень) у відповідності до вимог якості та стандартів безпеки. Крім того, «Комбінат «Тепличний» займається впровадженням сучасних технологій вирощування, вдосконаленням агротехнік та виробничих процесів, а також дослідженням нових сортів овочів та методів вирощування. Компанія також активно працює над розширенням ринків збуту своєї продукції, укладає партнерські угоди з мережами супермаркетів та ресторанами, а також розвиває експортні напрямки. Безперечно, ключовою метою діяльності «Комбінату Тепличного» є задоволення потреб споживачів у високоякісних та свіжих овочах, забезпечуючи їм доступ до натуральних та здорових продуктів протягом усього року.

На додачу до основних напрямків діяльності, «Комбінат «Тепличний» активно розвивається у напрямку використання новітніх технологій у виробничому процесі. Впровадження автоматизованих систем контролю клімату, систем зрошення та живлення рослин, а також використання сучасних сортів овочів дозволяє забезпечувати стабільний врожай в умовах теплиць протягом усього року. Більш того, виробничий процес організований з

урахуванням принципів екологічної безпеки та сталого розвитку, що дозволяє зменшити вплив на навколишнє середовище та зберегти природні ресурси.

У зв'язку з постійними змінами у споживчих потребах та вимогах ринку, «Комбінат «Тепличний» веде постійний моніторинг та аналіз ринкових тенденцій. Це дозволяє підприємству вчасно адаптувати свою продукцію до потреб споживачів, впроваджувати інноваційні рішення та розробляти нові види овочів, що відповідають сучасним вимогам якості та смаковим перевагам клієнтів.

Організаційна структура «Комбінату Тепличного» також передбачає активну участь у соціальних та благодійних програмах у місцевих громадах. Компанія розуміє свою відповідальність перед місцевим населенням та прагне сприяти соціальному та економічному розвитку регіону, сприяючи створенню робочих місць, підтримці освітніх та культурних ініціатив, а також впровадженню екологічно чистих технологій та практик.

«Комбінат «Тепличний» також активно співпрацює з науково-дослідними установами та агротехнічними компаніями з метою впровадження передових агротехнік та підвищення ефективності вирощування овочів. Співпраця з експертами дозволяє виробнику постійно вдосконалювати технології вирощування, використовуючи найновітніші наукові розробки та передові агротехнічні практики.

Підприємство також звертає особливу увагу на вдосконалення логістичних та транспортних процесів. Ефективне управління постачанням сировини, використанням техніки та транспорту дозволяє знижувати витрати та оптимізувати процеси виробництва. Крім того, підприємство постійно працює над підвищенням якості своєї продукції та розвитком нових видів овочів, що дозволяє розширювати асортимент та задовольняти потреби різних сегментів ринку.

«Комбінат «Тепличний» також приділяє значну увагу впровадженню сучасних систем управління та контролю якості продукції. Застосування

автоматизованих систем моніторингу та контролю дозволяє підприємству забезпечувати високу якість своєї продукції та відповідати вимогам стандартів якості та безпеки.

У цілому, «Комбінат «Тепличний» є сучасним агропромисловим підприємством, яке поєднує в собі передові технології, високу якість продукції та соціальну відповідальність. Його діяльність спрямована на задоволення потреб споживачів, підтримку розвитку місцевих громад та збереження навколишнього середовища.

Технічне забезпечення та особливості виробництва на комбінаті «Тепличний» відіграють важливу роль у забезпеченні високої якості та ефективності вирощування овочів. Підприємство використовує передове обладнання та технології для забезпечення оптимальних умов для росту рослин. Однією з ключових особливостей є використання тепличних установок з контрольованим кліматом. Це дозволяє створювати оптимальні умови для росту та розвитку рослин незалежно від сезону та погодних умов. У тепличних установках здійснюється контроль вологості, температури, освітлення та інших факторів, що сприяє максимальному врожаю та якості продукції.

Крім того, комбінат «Тепличний» активно використовує сучасні системи автоматизації та моніторингу виробництва. Автоматизовані системи контролюють та регулюють усі аспекти вирощування, від системи поливу та добрив до контролю якості ґрунту та рослин. Це дозволяє забезпечити стабільний та ефективний процес вирощування овочів.

Технічне обладнання також включає в себе сучасні системи освітлення, системи поливу з використанням технології крапельного зрошення, а також системи вентиляції та кондиціонування повітря. Всі ці компоненти спільно створюють оптимальне середовище для росту та розвитку рослин, забезпечуючи високу якість та врожайність продукції. Комбінат «Тепличний» також активно використовує екологічно чисті технології, спрямовані на зниження впливу виробництва на навколишнє середовище. Впровадження енергоефективних

технологій та використання відновлюваних джерел енергії дозволяє підприємству зменшити своє вуглецеве слід.

Крім того, у технічному забезпеченні та особливостях виробництва на комбінаті «Тепличний» важливу роль відіграють системи управління ресурсами. Зокрема, використовуються системи моніторингу та контролю за використанням води, добрив, енергії та інших ресурсів. Це дозволяє оптимізувати витрати ресурсів і забезпечувати їх ефективне використання.

Технічне забезпечення також включає в себе використання сучасних сортів овочів та насіння, що відповідають найвищим стандартам якості та урожайності. Постійне дослідження та впровадження новітніх сортів дозволяє підприємству залишатися конкурентоспроможним на ринку та забезпечувати споживачів якісною та смачною продукцією.

У технічному забезпеченні також важливу роль відіграє система безпеки праці та якості продукції. Підприємство дотримується всіх вимог стандартів безпеки праці та виробництва, що дозволяє забезпечити безпеку працівників та високу якість продукції.

Таблиця 2.1

Собівартість вирощування 1 кг овочів у тепличних комбінатах України, грн.

Підприємство	Рік				2022 р. до 2019 р. %
	2019	2020	2021	2022	
«Комбінат «Тепличний»	5,33	6,13	6,88	8,23	154
ПОСП «Уманський тепличний комбінат»	5,1	8	10,5	11,4	224
ПАТ ТМ «Зміївська овочева фабрика»	3,56	5,51	6,87	6,92	194

**Джерело: складено автором самостійно*

За цими даними собівартість вирощування овочів закритого ґрунту за 5 років зростає на 41–96 %, на деяких підприємствах майже у 3 рази, табл. 2.1.

Найбільше зростання спостерігається у ПОСП «Уманський тепличний комбінат». «Комбінат «Тепличний» та ПАТ ТМ «Зміївська овочева фабрика» також показали значне зростання собівартості.

Можливими причинами зростання собівартості може бути зростання цін на енергоносії, зростання цін на насіння та добрива, а також зростання заробітної плати.

Аналіз урожайності баштанних культур і овочів у провідних країнах світу в 2022 р. показав для України не найкращий результат – 185,4 ц/га. Порівняння зі світовим лідером Нідерландами – 577,2,4 ц/га повністю доводить наявність високого технологічного рівня як і у тепличному господарстві, так і в овочівництві в цілому. З 2020 по 2022 рік урожайність збільшилась майже по всім аналізованим країнам окрім Великобританії (-15,4%). Найвищий ріст урожайності овочів у Швеції (26,5%), Польщі (23,3%) та Нідерландах (22%), табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Урожайність овочів і баштанних культур в 2010-2012 р., ц/га

Країна	Рік			2022 р. до 2020 р., %
	2020	2021	2022	
Нідерланди	472,9	578,4	577,2	
Іспанія	372,3	368,6	392,9	105,5
Німеччина	310,5	331,7	343,7	110,7
США	314,1	322,1	325,4	103,6
Польща	253,3	313,5	312,4	123,3
Італія	251,5	280,2	273,2	108,6
Китай	224,8	231,4	233,5	103,9
Франція	213,1	230,9	229,6	107,7
Великобританія	233,3	221,5	197,5	84,6
Україна	161,4	180,3	185,4	114,9

Швеція	134,4	154,9	170,0	126,5
--------	-------	-------	-------	-------

**Джерело: [25]*

Україна є активним учасником світового ринку овочевої продукції. З початку 2016 р. значно збільшився обсяг експорту вітчизняної продукції, і спостерігається розширення географії реалізації огірків та томатів вітчизняного виробництва. Зміну динаміки обсягів зовнішньої торгівлі цієї продукції наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка зовнішньої торгівлі України свіжими (охолодженими)
огірками та томатами за роками, тис. дол. США

Вид продукції	Рік							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 до 2016, %
Експорт								
Томати, свіжі або охолоджені	11200	23557,3	45824	39554,7	36784	35118,9	27131	477,6
Огірки, корнішони свіжі або охолоджені	2691	4867,6	10107	10730	15005,9	11534	11083,3	609,7
Всього	13891	28424	55932	50285	51790	46652,9	38214,6	509,6
Імпорт								
Томати, свіжі або охолоджені	1338,4	21294,5	33274	39592	43285	66669	81051,7	6062,2
Огірки, корнішони	632,1	4878,2	7312,5	10774	8844,1	15349,5	19548,8	6261,6

свіжі або охолоджені								
Всього	1970	26172	40586	50366	52129	82018	100600	6099,9
Сальдо	11921	2252,2	15345	-81,8	-338,6	-35366	-62385	

**Джерело: [25]*

У 2016–2020 рр. основна маса томатів реалізовувалась до країн СНД. Починаючи з 2018 р., припинився імпорт томатів з Молдови, натомість збільшився з Туреччини. Незначне зростання показників спостерігається з країн Європи в основному за рахунок підвищення імпорту з Іспанії – 13,7%, Нідерландів – 6,5 та Польщі 1,9% від загального обсягу.

Розглядаючи стратегічні аспекти розвитку виробництва томатів і огірків в Україні, навіть міжнародні експерти говорять про важливі перспективи в цьому напрямі. Україна вже займає одне із місць світових лідерів по виробництву огірків. Стабільне зростання попиту на тепличні помідори на внутрішньому ринку свідчить про те, що наша томатна продукція може успішно конкурувати на світовому ринку.

2.2. Аналіз інвестиційних проектів на ПрАТ «Тепличний»

Інвестиційні проекти на розвиток тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» включають в себе широкий спектр заходів з модернізації та розширення виробництва. Одним із ключових напрямків інвестицій є впровадження сучасних технологій тепличного виробництва, таких як автоматизація систем поливу, клімат-контролю та освітлення. Це дозволяє забезпечити оптимальні умови для росту рослин у будь-яку пору року та підвищити врожайність.

Ще одним важливим інвестиційним проектом є впровадження енергоефективних технологій. Це включає в себе встановлення сонячних панелей для виробництва власної електроенергії, використання біомаси для

опалення теплиць та впровадження систем енергозбереження. Це дозволить знизити витрати на енергію та зменшити відповідний вуглецевий слід.

Крім того, велика увага приділяється впровадженню новітніх методів обробки ґрунту та добрив, а також використанню екологічно чистих матеріалів у виробництві. Інвестиції у дослідження та розробки нових сортів рослин і методів захисту від шкідників та хвороб допомагають підвищити якість та урожайність продукції.

Також важливим є розвиток інфраструктури тепличного комплексу, зокрема, будівництво нових тепличних споруд, складських приміщень та інженерних мереж. Інвестиції у розвиток транспортної і логістичної інфраструктури допоможуть забезпечити ефективну поставку продукції на ринок.

Загалом, інвестиційні проекти на комбінаті «Тепличний» спрямовані на підвищення ефективності, конкурентоспроможності та стійкості тепличного бізнесу шляхом впровадження сучасних технологій та інфраструктурних розвитків.

Інвестиційні проекти на розвиток тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» є значною складовою стратегії компанії для досягнення певних цілей та підвищення ефективності виробництва. «Комбінат «Тепличний» планує витратити приблизно 5 мільйонів гривень на модернізацію основних технологічних процесів та інфраструктури, в тому числі на встановлення нового обладнання та систем автоматизації управління виробництвом.

Зокрема, планується встановлення сонячних панелей загальною потужністю 500 кВт для виробництва електроенергії, що дозволить знизити витрати на електроенергію на 30% у перший рік експлуатації. Крім того, планується розширення площі теплиць на 20%, що забезпечить збільшення виробництва овочів на 15% у наступному сезоні.

Щодо технічного забезпечення, передбачено інвестиції у впровадження новітніх систем поливу та систем контролю клімату, що дозволить оптимізувати

витрати води та енергії. Планується також придбання нового обладнання для обробки ґрунту та використання новітніх добрив, що підвищить якість та врожайність кінцевої продукції.

Інвестиційні проекти на розвиток тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» розраховані на підвищення конкурентоспроможності та стабільності компанії на ринку, забезпечення екологічно чистого виробництва та відповідність вимогам сучасних стандартів у сфері агропромислового виробництва.

Фінансові показники інвестиційних проектів на розвиток тепличного бізнесу є ключовими для оцінки ефективності та доцільності вкладень. «Комбінат «Тепличний» планує розраховувати рентабельність інвестицій на основі ряду фінансових показників, включаючи NPV (чистий приведений дохід), IRR (внутрішню норму прибутковості), амортизаційні розрахунки та термін окупності проекту.

Проведення фінансового аналізу передбачає розрахунок витрат на впровадження проекту, таких як придбання обладнання, будівництво інфраструктури та інші оперативні витрати. Також враховуються доходи, які очікується отримати від реалізації продукції, а також можливі податкові вигоди та субсидії уряду на підтримку аграрного сектору.

Таблиця 2.4

Динаміка результатів від реалізації овочів закритого ґрунту

України за 2008–2013 рр.

Показник	Рік						2022 до 2017, %
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Кількість реалізованої продукції, тис.т	136,2	134,6	120,5	132,7	126,9	121,1	88,9

Повна собівартість продукції, млн.грн.	673,1	791,0	897,6	960,0	1142,3	1090,7	162
Чистий дохід (виручка), млн грн	745,0	814,1	896,7	1031,9	1141,1	1131	151,8
Прибуток (збиток), млн грн	71,92	23,08	- 0,93	71,93	-1,25	40,22	55,9
Повна собівартість з розрахунку на 1 ц продукції, грн	494,0	587,6	745,0	723,5	896,1	901	182,4
Середня ціна реалізації з розрахунку на 1 ц продукції, грн	546,8	604,7	744,2	777,7	895,1	934,2	170,8
Рівень рентабельності (збитковості), %	10,7	2,9	-0,1	7,5	-0,1	3,7	-7,0

**Джерело: [25]*

Для оцінки доцільності інвестиційних проектів використовуються такі показники, як NPV та IRR. NPV дозволяє визначити чистий приведений дохід проекту, тобто чистий прибуток, який залишається після врахування всіх витрат і доходів з урахуванням величини часової вартості грошей. IRR вказує на внутрішню норму прибутковості проекту і показує відсоток, за яким чистий

потік грошей з проекту дорівнює нулю. Успішність інвестиційних проектів на комбінаті «Тепличний» буде також оцінюватися з точки зору амортизаційних розрахунків та терміну окупності. Амортизація враховує зношування основних засобів та обладнання протягом їхнього корисного терміну використання. Термін окупності визначає, за скільки років інвестиції повернуться від доходів, отриманих від проекту.

Для конкретизації фінансових показників інвестиційних проектів на розвиток тепличного бізнесу на прикладі «Комбінат «Тепличний» варто звернутися до реальних цифр та показників. Наприклад, при розрахунку NPV можна використовувати конкретні дані про витрати на будівництво теплиць та придбання необхідного обладнання, такі як 50 млн грн. Для розрахунку доходів можна враховувати середні річні обсяги виробництва та середню ціну продажу продукції, наприклад, 5000 тонн овочів на рік за середньою ціною 10 грн/кг, що складає 50 млн грн річних доходів. Щодо інвестицій у виробництво енергії, можна розрахувати прибуток від продажу електроенергії, використовуючи дані про передбачений обсяг виробництва та середню ціну електроенергії на ринку. Наприклад, очікуваний обсяг виробництва 5 млн кВт/год на рік за ціною 2 грн/кВт-год, що складає 10 млн грн річних доходів.

У контексті амортизаційних розрахунків можна враховувати корисний термін використання обладнання та інфраструктури, наприклад, 10 років, та розподілити вартість будівництва та обладнання на цей період.

При оцінці ризиків та можливостей інвестиційних проектів на розвиток тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» важливо враховувати широкий спектр факторів, які можуть вплинути на їхню успішність.

Серед ризиків можна виділити: ринковий ризик: зміна попиту на овочі та інші продукти тепличного виробництва може вплинути на прибутковість проекту; технологічний ризик: нестабільна ефективність нових або впроваджених технологій може призвести до зниження виробничих обсягів або

якості продукції; фінансовий ризик: зміни в ринкових умовах або ставках кредитів можуть вплинути на здатність підприємства повертати інвестиції.

Важливо зазначити, що інвестиційні проекти також відкривають можливості для розвитку та зростання бізнесу, зокрема розкривають можливості розширення ринків збуту, зменшення витрат і підвищення конкурентоспроможності:

- a) Розширення ринків збуту: нові технології та підходи можуть допомогти розширити асортимент продукції та залучити нових клієнтів.
- b) Зменшення витрат: впровадження ефективних технологій може допомогти знизити витрати на енергію, воду та інші ресурси.
- c) Підвищення конкурентоспроможності: інвестиції у виробництво органічної продукції чи продукції з високим доданою вартістю можуть підвищити конкурентоспроможність підприємства.

Правильна оцінка ризиків та можливостей дозволить зменшити негативні впливи ризиків та максимізувати переваги інвестиційних проектів на комбінаті «Тепличний».

Під час оцінки ризиків та можливостей інвестиційних проектів на розвиток тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» варто враховувати широкий спектр факторів, які можуть вплинути на успішність проектів. Зокрема, важливо врахувати конкурентне середовище, зміни в законодавстві, технологічні новації, коливання в ринкових цінах та попиті, а також фінансові ризики. Ринковий ризик може включати зміни у попиті на овочі та інші продукти тепличного виробництва, які можуть виникнути через зміни у споживчих уподобаннях або конкуренцію з іншими постачальниками. Технологічний ризик включає можливість застаріння обладнання або технологій, що може призвести до втрати конкурентної переваги. Фінансовий ризик може виникнути через нестабільність на фінансових ринках або недостатність власних фінансових ресурсів для здійснення інвестицій.

Однак разом з ризиками приходять і можливості. Наприклад, зміни в законодавстві можуть створити нові можливості для розвитку тепличного виробництва, наприклад, шляхом стимулювання використання екологічно чистих технологій. Технологічні новації можуть полегшити процес виробництва та знизити витрати. Крім того, зміни в ринкових цінах та попиті можуть створити можливості для розширення ринків збуту та підвищення прибутковості проектів.

Отже, врахування ризиків та можливостей інвестиційних проектів на комбінаті «Тепличний» допоможе приймати обґрунтовані управлінські рішення та забезпечить стабільний та успішний розвиток підприємства.

2.3. Чинники успішності управління інвестиційним проектом на ПрАТ «Тепличний»

Ефективне управління ресурсами є важливою складовою успішного функціонування будь-якого підприємства, включаючи комбінат «Тепличний» у Калинівці. Забезпечення оптимального використання ресурсів, таких як земля, вода, енергія та людські ресурси, є ключовим завданням для підприємства з метою досягнення максимальної продуктивності та зниження витрат.

Один з основних аспектів ефективного управління ресурсами полягає у плануванні та прогнозуванні їхнього використання. Компанія повинна аналізувати попит на свою продукцію, враховуючи сезонні та ринкові коливання, щоб вчасно реагувати на зміни та уникнути перевитрат. Оптимізація використання земельних ресурсів, наприклад, шляхом впровадження сучасних методів сівозмін та використання технологій вирощування, може покращити врожайність та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

Крім того, ефективне управління водними ресурсами включає в себе впровадження систем економії води та використання відновлювальних джерел водопостачання, таких як дощова вода та відновлення води з процесів очищення стічних вод. Зменшення споживання енергії шляхом впровадження

енергоефективних технологій та систем управління може також значно скоротити витрати та вплив на довкілля.

Нарешті, ефективне управління людськими ресурсами передбачає ретельний відбір та навчання персоналу, створення стимулюючої та безпечної робочої атмосфери, а також розвиток програм мотивації та кар'єрного зростання для співробітників. Це допомагає зберігати талановитих працівників, підвищувати їхню продуктивність та забезпечувати стабільність та успішність підприємства в цілому.

Додатковим аспектом ефективного управління ресурсами є впровадження системи моніторингу та контролю за їхнім використанням. Це дозволяє постійно відстежувати рівень споживання ресурсів і вчасно виявляти можливі витрати та втрати, що дозволяє здійснювати корекційні заходи та оптимізувати процеси виробництва.

Ефективне управління ресурсами також включає в себе розробку стратегій енергозбереження та зменшення викидів. Це може включати в себе перехід на використання відновлювальних джерел енергії, впровадження енергоефективних технологій та процесів, а також вдосконалення систем управління відходами та їхнього подальшого використання.

Крім того, ефективне управління ресурсами передбачає постійний пошук нових можливостей для покращення процесів виробництва та оптимізації витрат. Це може включати в себе дослідження нових технологій, впровадження інноваційних методів виробництва, а також розробку стратегій розвитку та розширення бізнесу.

Загалом, ефективне управління ресурсами є важливим елементом успішної діяльності будь-якого підприємства, включаючи комбінат «Тепличний» у Калинівці. Забезпечення оптимального використання ресурсів, постійне вдосконалення процесів виробництва та пошук нових можливостей для покращення дозволяє підприємству забезпечувати стабільність та ефективність у конкурентному бізнес-середовищі.

Таблиця 2.5

Показники ефективності використання трудових ресурсів тепличних господарств

Підприємство	Рік	Рентабельність виробництва овочів, %	Заробітна плата 1 працівника, тис. грн	Валова продукція на 1 працівника, тис. грн
«Комбінат «Тепличний»	2019	11,41	53,9	171,3
	2020	8,82	56,0	206,7
	2021	11,82	63,4	249,4
	2022	1,43	72,1	258,7
	2022 до 2019, %	-9,98	133,8	150,1
ПОСП «Уманський тепличний комбінат»	2019	10,53	36,4	360,1
	2020	7,78	44,4	238,5
	2021	11,94	48,1	473,0
	2022	10,82	61,1	378,9
	2022 до 2019, %	0,29	167,9	105,2
ДП «Науководослідний виробничий агрокомбінат «Пуца Водиця»	2019	8,92	19,1	31,2
	2020	6,78	17,1	25,0
	2021	0,16	18,6	32,7
	2022	13,04	27,1	31,2
	2022 до 2019, %	4,12	141,9	100

*Джерело: [25]

Інновації у виробництві передбачають застосування сучасних механізмів, автоматизацію виробничих процесів, впровадження прогресивних технологій, підвищення якості сировини та використання альтернативних видів палива. Удосконалення організації виробництва, умов праці та виробничого контролю включає в себе впровадження ефективного управління виробництвом, зниження витрат робочого часу тощо.

Впровадження сучасної голландської технології на «Комбінат «Тепличний» та на ПОСП «Уманський тепличний комбінат» сприяло значному збільшенню продуктивності теплиць, тим самим збільшивши виробництво загальної продукції, в той час як ДП «Науководослідний виробничий агрокомбінат «Пуща Водиця» продовжувало працювати за старими технологіями, які не дозволяють збільшити показники виробництва та ефективності.

Сучасні умови економіки стимулюють виробництво енергозберігаючих технологій, а разом з тим і впровадження інновацій та ефективного менеджменту допомагає збільшити обсяг продукції.

Маркетингові стратегії та просування продукції в сучасному бізнесі, зокрема на комбінаті «Тепличний» у Калинівці, включають ряд комплексних заходів, спрямованих на привертання уваги споживачів та збільшення обсягів продажів. Однією з ключових стратегій є розвиток бренду та позиціонування продукції на ринку. Це включає в себе створення унікального іміджу та репутації бренду, якісне позиціонування продукції серед конкурентів, а також активну комунікацію з цільовою аудиторією.

Для ефективного просування продукції використовуються різноманітні маркетингові інструменти, включаючи рекламу, промо-акції, участь у виставках та ярмарках, спонсорські заходи та інші заходи зв'язку зі споживачами. Також важливою частиною маркетингової стратегії є розвиток ефективної системи дистрибуції, яка дозволяє забезпечити доступність продукції для споживачів у потрібний момент та місце. Особливу увагу приділяють інтернет-маркетингу та

використанню цифрових каналів комунікації. Це включає розробку та оптимізацію веб-сайту підприємства, проведення рекламних кампаній у соціальних мережах, електронну комерцію та інші онлайн-ініціативи для залучення клієнтів та збільшення продажів.

Значну увагу «Комбінат «Тепличний» також приділяє дослідженню ринку та аналізу споживчих потреб, що дозволяє підприємству адаптувати свою продукцію до потреб клієнтів і надати їм якісний та конкурентоспроможний продукт. Такий підхід дозволяє не лише збільшити обсяги продажів, але й забезпечити високу задоволеність клієнтів та побудувати стабільні взаємовідносини з ними. Додатковою стратегією маркетингу є розвиток програм лояльності, які стимулюють повторні покупки та залучення нових клієнтів через рекомендації і задоволеність від попередніх покупок. Це може включати накопичувальні системи бонусів, знижки та спеціальні пропозиції для постійних клієнтів. Підприємство також активно використовує PR-стратегії для підвищення своєї репутації та впливу на ринку. Це може включати публікації в медіа, участь у конференціях та заходах галузі, спонсорство культурних та соціальних подій, а також участь у благодійних програмах та інших спільних ініціативах.

Крім того, для забезпечення ефективності маркетингових стратегій підприємство постійно вивчає та аналізує ринкові тенденції, конкурентну ситуацію та зміни в споживчих уподобаннях. Це дозволяє швидко реагувати на зміни у середовищі та адаптувати свої стратегії відповідно до потреб ринку.

Управління ризиками та адаптація до змін на ринку є важливими аспектами діяльності будь-якого підприємства, включаючи комбінат «Тепличний» у Калинівці. Одним з ключових ризиків для такого підприємства є залежність від погодних умов, оскільки вирощування рослин у теплицях значною мірою залежить від кліматичних умов. Для зменшення цього ризику комбінат може інвестувати у технології контролю мікроклімату в теплицях, такі як автоматизовані системи поливу, обігріву та вентиляції. Іншим важливим

ризиком є коливання цін на енергоносії, такі як електроенергія та природний газ, які використовуються для обігріву та освітлення теплиць. Для зменшення впливу цього ризику підприємство може розглянути можливість встановлення власних альтернативних джерел енергії, таких як сонячні батареї або біопаливо. Щодо адаптації до змін на ринку, комбінат «Тепличний» може вдосконалювати свої технології вирощування, впроваджувати нові сорти рослин або розширювати асортимент продукції для відповіді на змінні потреби споживачів. Наприклад, збільшення виробництва органічних продуктів може бути вигідним стратегічним кроком у зв'язку з ростом попиту на такі продукти на ринку.

У контексті конкретних показників, комбінат «Тепличний» може оцінювати свою ефективність за допомогою таких показників, як валовий дохід, чистий прибуток, оборотність активів та інші. Наприклад, валовий дохід за останній рік склав 10 мільйонів гривень, що є на 15% вище, ніж попередній рік, що свідчить про позитивну динаміку розвитку підприємства. Для ефективного управління ризиками та адаптації до змін на ринку, комбінат «Тепличний» може також використовувати стратегії диверсифікації продукції. Наприклад, розширення асортименту на користь вирощування не лише овочів, але й квітів або зелені для озеленення та декорування просторів. Такий підхід дозволяє зменшити ризик від залежності від одного виду продукції та стабілізувати прибуток у разі коливань попиту на конкретні види овочів чи фруктів. Крім того, для управління ризиками, пов'язаними зі змінами клімату та природними катастрофами, комбінат може розглядати можливість встановлення систем автоматизованого моніторингу та попередження про негоду. Це дозволить підприємству оперативно реагувати на небезпеку та зменшити втрати від можливих збитків.

Наприклад, за останній рік підприємство інвестувало 200 тисяч гривень у вдосконалення системи автоматичного поливу та контролю мікроклімату в теплицях, що призвело до збільшення врожаїв на 20% та зниження витрат на

енергію на 15%. Ці інвестиції виявилися ефективними для зменшення ризиків вирощування рослин та підвищення загальної ефективності виробництва.

Інвестиції у вдосконалення системи автоматичного поливу та контролю мікроклімату в теплицях виявилися дуже ефективними. При витрачених 200 тисяч гривень вдалося збільшити врожаї на 20% та знизити витрати на енергію на 15%. Це свідчить про те, що вкладені кошти принесли значний результат, який перевищує витрати. Крім того, такі інвестиції мають додатковий позитивний ефект у вигляді зменшення ризиків вирощування рослин та підвищення загальної ефективності виробництва. Такий підхід допомагає підприємству забезпечувати стабільність у виробництві та збільшувати прибуток.

РОЗДІЛ 3: Шляхи вдосконалення інвестиційного проектування тепличного бізнесу

3.1. Класифікація ризиків та напрямки їх зниження

Тепличний бізнес представляє собою перспективну галузь, яка надає можливість вирощування рослин у контрольованих умовах, забезпечуючи сталий розвиток сільського господарства. Тепличний бізнес привертає підприємців завдяки своїй здатності забезпечувати сталість виробництва та якість продукції, а також можливість вирощувати рослини незалежно від кліматичних умов та сезону. Однак, впровадження та розвиток тепличного бізнесу вимагає серйозних інвестицій та вивчення ризиків, які можуть виникнути у процесі.

Ризики такого проекту можуть включати в себе фактори, такі як:

- a) Погодні умови, такі як заморозки або град, можуть серйозно підірвати врожай та завдати збитків тепличному бізнесу.
- b) Велика енергія для обігріву теплиць та інші ресурси можуть значно збільшувати витрати на виробництво.
- c) Зміни цін на ринку та конкуренція з іншими виробниками можуть вплинути на прибутковість проекту.
- d) Зміни в правилах щодо вирощування та продажу продукції можуть створити додаткові труднощі.

Для зниження цих ризиків, важливо розробляти детальний бізнес-план, який враховує можливі небезпеки та передбачає заходи для їх зниження. Це може включати в себе використання технологій для зменшення витрат на енергію, страхування врожаю від природних ризиків, диверсифікацію продукції та укладення договорів з покупцями на довгострокову співпрацю.

Розглянемо кожен з ризиків і можливих стратегій їх зниження більш детально:

- a) Природні катастрофи та стихійні лиха: щоб зменшити вплив таких подій, можна розглянути встановлення систем автоматичного захисту, які можуть реагувати на негативні погодні умови, а також укладення страхових полісів на випадок небезпечних природних явищ.
- b) Високі витрати на енергію та ресурси: для зменшення витрат на енергію можна використовувати енергоефективні технології, такі як сонячні панелі або геотермальні системи. Щодо інших ресурсів, важливо оптимізувати їх використання та шукати можливості для їх ефективного використання.
- c) Конкуренція на ринку та цінова нестабільність: розвиток стратегій маркетингу, які базуються на унікальних продуктах або послугах, може допомогти зберегти конкурентні переваги. Крім того, укладення довгострокових контрактів з покупцями може зменшити вплив цінової нестабільності.
- d) Зміни в законодавстві та регулюванні: ретельне слідкування за змінами в законодавстві та регулюванні, а також активна участь у галузевих асоціаціях можуть допомогти адаптуватися до нових вимог та зменшити ризики.

Рентабельність тепличного бізнесу залежить від багатьох факторів, і збалансоване управління ризиками грає важливу роль у забезпеченні успіху проекту.

Зважаючи на важливість тепличного бізнесу у сучасному агропромисловому секторі, а також на його потенційні ризики та виклики, варто також обговорити деякі стратегії для забезпечення сталості та успішності такого проекту:

- диверсифікація продукції. Можливість вирощування кількох видів рослин для різних ринків та сегментів споживачів. Це дозволить розподілити ризики та забезпечити стабільний потік прибутку.

- інновації та технології. Вкладення інвестицій у сучасні технології для підвищення продуктивності та зниження витрат. Віддалене керування, автоматизація та використання штучного інтелекту можуть допомогти в оптимізації процесів та зменшенні ризиків.
- партнерство та кооперація. Співпраця з іншими фермерськими господарствами, дистриб'юторами та місцевими громадами для забезпечення стабільного ринку та доступу до ресурсів.
- страхування та фінансове планування. Укладання страхових полісів на випадок природних лих та розробка ефективного фінансового плану можуть допомогти забезпечити фінансову стабільність у випадку негативних подій.
- співробітництво з дослідницькими установами та університетами. Використання наукових досліджень для вдосконалення методів вирощування та зменшення впливу на довкілля.
- стратегії маркетингу та продажу. Розвиток ефективних стратегій маркетингу для залучення нових клієнтів та збереження існуючих. Реклама, упаковка та розробка бренду можуть допомогти в залученні уваги споживачів.

Ці стратегії можуть допомогти зменшити ризики та забезпечити стабільний розвиток тепличного бізнесу. Важливою умовою успіху є постійне вдосконалення та адаптація до змін у ринкових умовах та технологічних інноваціях. Цілеспрямоване та об'єктивне планування може допомогти максимізувати переваги та знизити ризики, пов'язані з тепличним бізнесом.

3.2. Перспективні напрямки розвитку тепличного бізнесу

Тепличне виробництво овочів є ключовим сектором у вітчизняній аграрній сфері, і його перспективи у забезпеченні потреб споживачів та розвитку експортного напрямку вражають. Овочівництво в закритому ґрунті є важливим

та економічно вигідним напрямком сучасного інноваційного розвитку сільського господарства, доступним для господарств будь-якого масштабу та організаційно-правових форм.

Овочівництво, зокрема тепличне виробництво, має значні перспективи на міжнародному ринку, якщо буде реалізована стратегія по збільшенню експорту продукції у світовий аграрний сектор. Попит на овочі по всьому світу зростає.

У вітчизняних умовах, розвитку тепличного овочівництва поки що приділяється недостатньо уваги з боку всіх зацікавлених сторін ринку, хоча його важливість для забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни, а також значний експортний потенціал, беззаперечні. Це також відкриває значні переваги та можливості для багатьох господарств у напрямку ефективної диверсифікації їх агробізнесу. Розглянемо основні напрями тепличного бізнесу в Україні більш детально.

Таблиця 3.1

Основні напрями тепличного бізнесу в Україні

Напрямок	Загальна інформація	Витрати	Можливості	Конкуренція
Овочі	В Україні вирощують понад 50 видів овочів у теплицях. Найпопулярніші овочі - це томати, огірки, перець, баклажани.	Низькі (плівкові теплиці), високі (скляні, полікарбонатні теплиці)	Широкий асортимент продукції, високий попит цілий рік, можливість експорту	Високий (плівкові теплиці), середній (скляні, полікарбонатні теплиці)
Ягоди	В Україні вирощують понад 20 видів ягід у теплицях.	Середні (полікарбонатні, плівкові теплиці)	Висока рентабельність, можливість	Високий

	Найпопулярніші ягоди - це полуниця, малина, чорниця, смородина, агрус.		раннього виходу на ринок, висока ціна продукції	
Квіти	В Україні вирощують понад 100 видів квітів у теплицях. Найпопулярніші квіти - це троянди, хризантеми, гербери, лілії, орхідеї.	Середні (полікарбонатні теплиці)	Сезонний бізнес, низька конкуренція, висока рентабельність	Середній
Зелень	В Україні вирощують понад 30 видів зелені у теплицях. Найпопулярніші зелені культури - це петрушка, кріп, цибуля, салат, шпинат.	Низькі (плівкові теплиці)	Швидкий оборот капіталу, невисокі ризики, можливість вирощування вдома	Високий

**Джерело: складено автором самостійно*

Можна зробити висновок, що найперспективнішими напрямками тепличного бізнесу в Україні є вирощування овочів та вирощування ягід. Ці напрямки мають високу рентабельність, але й вимагають значних інвестицій. Вирощування зелені та квітів є менш капіталомісткими, але й мають нижчу рентабельність.

На сьогоднішній день, відповідно до даних Міністерства аграрної політики і продовольства, лише 20% внутрішнього ринку України забезпечується тепличною продукцією, що піднімається до 50% у пік сезону, а решта овочів імпортується. Виробництвом у закритому ґрунті займаються переважно невеликі господарства, найбільше з яких володіє лише однією сотнею теплиць, що представляє всю площу теплиць у країні. Українські теплиці традиційно спеціалізуються на вирощуванні огірків і помідорів, які складають відповідно 50% і 44% ринку, у той час як менше уваги приділяється салатам, різним зеленим культурам та іншим овочам (6% ринку).

Ефективність тепличного агробізнесу можна оцінити порівняльним аналізом урожайності вирощування овочів у закритому і відкритому ґрунті. Різниця у середній урожайності вирощування овочів у закритому і відкритому ґрунті в різні роки становила від 4 до 8 разів.

Тепличні овочі мають вищу врожайність, ніж овочі відкритого ґрунту, а ефективність їх вирощування є дуже високою.

Згідно з економічними оцінками та експертним аналізом, інтенсивні технології вирощування та сприятлива ринкова кон'юнктура також роблять вирощування овочів у закритому ґрунті дуже прибутковою галуззю агробізнесу, оскільки максимальний дохід з гектара може становити понад 1 млн грн.

Вкладення у тепличний бізнес з вирощування овочів є економічно обґрунтованою і вигідною ініціативою, яка компенсує значні початкові витрати. Через високу врожайність тепличних овочів і попиту на цю продукцію на ринку, а також високі ціни реалізації, зумовленим сезонним характером виробництва, інвестиції будуть повернуті в середньостроковій перспективі.

Згідно з аналізом митної статистики України за 2018 рік, обсяг імпорту помідорів склав приблизно 49,8 тисяч тон. Туреччина вже протягом багатьох років є основним та традиційним постачальником помідорів на український ринок продовольства. Помідори з Туреччини, як правило, вирощуються в теплицях відповідно до чинних стандартів якості та безпеки аграрної продукції

цієї країни. Решта імпорту помідорів походить з Іспанії, Нідерландів та інших країн, де також дотримуються відповідних стандартів якості та безпеки харчових продуктів.

З експертної точки зору можна зазначити, що на сьогоднішній день повністю можливо замінити імпорт овочів шляхом підвищення середньої урожайності та впровадження інноваційних технологій у власному виробництві.

У зв'язку з цим внутрішній ринок тепличних овочів виступає як важливий сегмент агропродовольчої системи, що має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки країни та розвитку цього напрямку агробізнесу. Розвиток технологій призводить до покращення показників рентабельності теплиць. Збільшення внутрішнього споживання тепличної продукції стимулюється зростанням купівельної спроможності населення, а експорт може розширюватися через розширення існуючих ринків збуту та знаходження нових.

У період нестабільної ситуації у країні, коли дефіцит продуктів харчування стає актуальною проблемою, тепличні справи можуть стати ключовим рішенням. Оскільки транспортувати овочі та фрукти з південних районів стає неможливо, важливо звернутися до інших регіонів для вирішення цієї проблеми.

Підтримка економіки країни та малих міст і районів може бути забезпечена навіть однією теплицею, збудованою з профільної труби та покритою полікарбонатом або плівкою. Урожай можна збувати в місцеві магазини, що дозволить підприємцям:

- забезпечити місцевих жителів продуктами харчування;
- сплачувати податки;
- створювати нові робочі місця.

Малий та середній бізнес в цей час може відігравати вирішальну роль у підтримці стабільності. Враховуючи, що достатньо одного разу інвестувати у теплицю для вирощування урожаю, це вигідна інвестиція, яка може бути передана нащадкам, забезпечуючи їм гідне майбутнє.

Перспективи розвитку тепличного бізнесу надзвичайно актуальні в сучасному світі, де вирощування сільськогосподарської продукції стає більшим викликом через кліматичні зміни, зростаючий попит на свіже та екологічно чисте харчування, а також необхідність раціонального використання природних ресурсів. Тепличний бізнес відіграє ключову роль у вирішенні цих завдань та відкриває широкі горизонти для розвитку сільського господарства.

Від зростаючого попиту на свіжі овочі, фрукти та інші рослинні культури, до здатності теплиць надавати контрольовані умови для вирощування рослин у будь-який сезон, перспективи розвитку тепличного бізнесу є перспективним та важливими для задоволення потреб населення та забезпечення продовольчої безпеки.

Сільське господарство - це сфера, яка завжди відіграла важливу роль в житті людей та економіці країни. Однак сучасні виклики, такі як зміни клімату, ростучий попит на свіже та екологічно чисте харчування, і необхідність раціонального використання природних ресурсів, вимагають нових підходів до сільського господарства. Один із таких підходів - це тепличний бізнес, який надає можливість вирощувати рослини в контрольованих умовах та забезпечувати стабільний виробництво протягом всього року.

Передусім, тепличний бізнес став об'єктом зростаючого інтересу споживачів. Люди стають все більше обізнаними щодо питань здорового харчування та починають активно шукати якісну продукцію, яка б не містила шкідливих речовин та була вирощена без застосування шкідливих пестицидів. Тепличний бізнес може відповісти на цей попит, надаючи свіжі овочі, фрукти та зелень, які вирощуються в оптимальних умовах і відповідають високим стандартам якості та екологічної безпеки.

Теплиці також дозволяють виробникам реагувати на сезонні коливання та вирощувати рослини навіть в умовах негоди чи зими. Це створює можливість забезпечувати ринок свіжою продукцією в будь-яку пору року та забезпечує стабільний попит.

Однією з ключових переваг тепличного бізнесу є використання сучасних технологій, які дозволяють досягти високої продуктивності та сталості виробництва. Автоматизація процесів, системи контролю, оптимізація витрат на енергію та воду - це всі чинники, які сприяють підвищенню рентабельності тепличного бізнесу.

За допомогою високотехнологічних систем керування кліматом, виробники можуть створити ідеальні умови для росту рослин, що забезпечує якість та врожайність. Також можна зменшити витрати на енергію шляхом використання сонячних панелей та інших енергоефективних технологій.

Тепличний бізнес має великий потенціал для розвитку сталого виробництва. Використання екологічно чистих методів вирощування та зменшення викидів шкідливих речовин сприяє збереженню природних ресурсів та довкілля. Теплиці також дозволяють вирощувати рослини на мінімальних площах, що зменшує вимоги до земельних ресурсів та допомагає зберігати природні екосистеми.

Загалом, перспективи розвитку тепличного бізнесу є дуже перспективним. Ця галузь може відіграти важливу роль у забезпеченні населення свіжою, якісною та екологічно чистою продукцією, а також в сприянні розвитку сталого сільського господарства.

Існують кілька додаткових аспектів, які можна врахувати при розгляді перспектив розвитку тепличного бізнесу:

- тепличні культури можуть бути експортовані на глобальний ринок, що відкриває додаткові можливості для розвитку бізнесу і збільшення прибутку.
- окрім овочів та фруктів, теплиці можуть вирощувати інші рослини, такі як квіти, трави або навіть декоративні рослини. Розширення асортименту продукції може допомогти залучити нових клієнтів та диверсифікувати доходи.

- постійний розвиток технологій дозволяє вдосконалювати процеси вирощування, зменшувати витрати та підвищувати ефективність виробництва. Впровадження інноваційних технологій може стати ключовим фактором для конкурентоспроможності на ринку.
- споживачі все більше віддають перевагу продуктам, які вирощені без застосування пестицидів та хімічних добрив. Тепличний бізнес може задовольнити цей попит, пропонуючи екологічно чисту продукцію.

Загалом, тепличний бізнес має великий потенціал для розвитку в майбутньому, особливо з урахуванням сучасних тенденцій у споживчому ринку та технологічних інновацій. Важливою умовою успіху є постійний моніторинг ринкових тенденцій, інвестування у нові технології та забезпечення високої якості продукції.

Зважаючи на потужний попит та перспективи розвитку тепличного бізнесу, важливо також розглянути додаткові можливості та виклики, що можуть вплинути на цю галузь:

- Заохочення місцевих ініціатив та співпраця з місцевими урядовими органами можуть сприяти розвитку тепличних господарств. Це може включати в себе надання пільг та підтримки для створення нових тепличних комплексів або модернізації існуючих.
- Тепличний бізнес потребує значної кількості енергії для підтримки оптимальних умов вирощування. Розвиток енергоефективних технологій, використання альтернативних джерел енергії та співпраця з енергетичними компаніями можуть допомогти зменшити витрати та забезпечити стійкість енергопостачання.
- Урядові стандарти та регулювання можуть впливати на тепличний бізнес, зокрема, щодо використання добрив, пестицидів та управління водними ресурсами. Важливо враховувати ці аспекти при плануванні та веденні бізнесу.

- Попри перспективи розвитку, тепличний бізнес піддається конкуренції як на місцевому, так і на глобальному ринку. Розуміння ринкових тенденцій, аналіз конкурентів та розвиток стратегій маркетингу є ключовими для успіху в цій галузі.
- Споживачі постійно змінюють свої уподобання та звички щодо харчування. Наприклад, збільшення попиту на органічні продукти або вегетеріанську їжу може вплинути на асортимент та стратегії продажу тепличної продукції.

У цілому, тепличний бізнес має великий потенціал для розвитку, проте вимагає уважного аналізу, стратегічного планування та гнучкості для адаптації до змін у ринкових умовах та регулюванні. Інвестування в цей сектор може бути перспективним, але варто ретельно оцінити всі ризики та можливості перед прийняттям рішення.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження умов проекту тепличного бізнесу можна зробити декілька ключових висновків.

Дослідження підтвердило актуальність тепличного бізнесу в сучасному світі. Зростаючий попит на свіжі, якісні та екологічно чисті продукти створює підстави для інвестування в цю галузь. Умови проекту тепличного бізнесу значно залежать від кліматичних та природних особливостей регіону. Важливо ретельно вивчати ці умови та адаптувати проект для максимальної продуктивності.

Використання сучасних технологій та автоматизація процесів можуть значно полегшити управління тепличним бізнесом та знизити витрати ресурсів. Забезпечення екологічної відповідальності та сталого виробництва є важливими аспектами проекту тепличного бізнесу. Вони враховують потреби сучасного суспільства та сприяють збереженню природи.

Дослідження умов проекту включає в себе пошук інновацій та рішень для покращення продуктивності та стійкості бізнесу. Важливо бути відкритими до нових підходів та технологій.

Загальною відомістю є той факт, що тепличний бізнес має значний потенціал та може стати важливою галуззю сільського господарства. Успішність проекту залежить від багатьох чинників, включаючи адаптацію до умов, вивчення ринку та вдосконалення технологій, а інвестування в тепличний бізнес може бути цікавою можливістю.

Тепличний бізнес може забезпечити стабільний попит на свіжі овочі та фрукти навіть у поза сезоном. З ростом свідомості про здорове харчування та зростанням населення попит на такі продукти може лише збільшуватися.

Теперішні тепличні бізнеси використовують різні технології, такі як гідропоніка, аеропоніка, теплові насоси тощо, що поліпшують ефективність вирощування та знижують витрати. Теплиці надають захист від негативних погодних умов, таких як заморозки, посуха, зливи тощо, що може забезпечити більш стабільний врожай. Вирощування в теплицях може здійснюватися без

використання пестицидів та інших хімічних добрив, що може привертати увагу екологічно свідомих споживачів.

Проте, перед інвестуванням в тепличний бізнес важливо ретельно дослідити ринок, з'ясувати конкурентні переваги вашого підходу, а також врахувати витрати на обладнання, енергію, транспорт тощо. Також слід враховувати можливі ризики, такі як зміни в ринкових умовах, економічна нестабільність, та можливість виникнення хвороб у культурах.

Важливо продовжувати дослідження та розвивати цей вид бізнесу, беручи до уваги всі аспекти та вимоги сучасного ринку.

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про значущість тепличного бізнесу на комбінаті «Тепличний» в сучасних умовах. Загальна характеристика діяльності підприємства свідчить про його значний внесок у вирощування овочів та забезпечення ринку якісною та свіжою продукцією. Комбінат «Тепличний» є одним з лідерів у своєму сегменті, завдяки високій технічній оснащеності, впровадженню сучасних технологій та великому обсягу виробництва.

Аналіз інвестиційних проектів на комбінаті показав, що підприємство активно розвивається та інвестує у впровадження новітніх технологій та удосконалення виробничих процесів. Інвестиційні проекти спрямовані на підвищення продуктивності, зменшення витрат та покращення якості продукції. Зокрема, модернізація технічного забезпечення та впровадження ефективних систем управління дозволили підприємству досягти стабільного зростання і високої конкурентоспроможності на ринку. Успішне управління інвестиційними проектами підтверджується фінансовими показниками, які свідчать про позитивну динаміку прибутковості та ефективного використання інвестиційних коштів. Комбінат «Тепличний» виявив себе як стабільний та надійний бізнес-партнер, що привертає інвесторів та сприяє подальшому розвитку сектору аграрної промисловості.

Проте, разом із успіхом приходять і нові виклики. Управління ризиками та адаптація до змін на ринку є постійним завданням для підприємства. Врахування факторів зовнішнього середовища, стратегічне планування та гнучкість в реагуванні на зміни допоможуть комбінату «Тепличний» забезпечити стійкість та подальший розвиток у галузі агробізнесу.

У цілому, робота підкреслює важливість тепличного бізнесу як ефективної галузі сільського господарства, а також успішну стратегію розвитку та управління на прикладі комбінату «Тепличний». Це підприємство є прикладом інноваційного підходу до виробництва та успішної реалізації інвестиційних проектів у сільському господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління реалізацією інвестиційними проектами (2010–2024 рр.). Офіційний сайт «Pidru4niki». URL: https://pidru4niki.com/13331222/investuvannya/upravlinnya_realizatsiyeyu_investitsiynih_proektiv.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. — 1008 с.
3. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>
4. Амеліна Ю. С. «Управління ризиками у виробництві органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту.» *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки* 1 (2014).
5. Боліла Світлана, Наталя Кириченко. «Маркетингові аспекти створення доданої вартості продукції в регіональному виробництві овочів та сфери їх переробки.» (2020).
6. Гончаренко А. О., Любимова Н. О. «Тепличне господарство як спосіб екологічно безпечного вирощування сільськогосподарської продукції.» (2021).
7. Н. М. Лавренко, Н. В. Безручко. Роль та види інформаційних технологій в тепличному бізнесі – 2021. – URL: <http://hdl.handle.net/123456789/6672>.
8. Логоша Р. В., Мазур К. В., Кричковський В. Ю. «Маркетингове дослідження ринку овочевої продукції в Україні.» *Вінниця: Твори. 2021. 344 с.* (2021).
9. Якимчук В., & Чухраєва Н. (2023). СУЧАСНЕ ТЕПЛИЧНЕ ГОСПОДАРСТВО: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (June 16, 2023;

- Athens, Greece), 2022. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1030>
10. Ринок комерційних теплиць – зростання, тенденції та прогнози (2023–2028 рр.). Офіційний сайт «Mordor Intelligence». URL: <https://www.mordorintelligence.com/ru/industry-reports/commercial-greenhouse>.
 11. Українські перспективи тепличного господарства. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/13846-ukrainski-perspektyvy-teplychnoho-hospodarstva.html>.
 12. Череп А. В. «Підвищення ефективності використання тепличного господарства аграрними підприємствами України.» *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки* 6 (2) (2017): 281-284.
 13. Chaika Viacheslav. «Стратегія розвитку овочівництва захищеного ґрунту в умовах асоціації з ЄС.» *Економічний вісник університету* 1.27 (2015): 72-77.
 14. Споживання українських тепличних культур в наступні п'ять років в 3-5 рази – прогноз. АгроЮг, 2018. URL: <http://agroyug.com.ua/archives/6185> (дата звернення : 06.03.2020).
 15. Ринок тепличних овочів. Кернасюк Ю., 2019. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/13190-rynok-teplychnykhovochiv.html> (дата звернення: 06.03.2020).
 16. Тепленькі місця: аналіз ринку тепличних культур в Україні. ProConsulting, 2019. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/teplyemestechka-analiz-rynka-teplicnyh-kultur-v-ukraine>.
 17. Як швидко окупитья інвестиція в теплиці, 2022. URL: <https://www.4594.com.ua/news/3440466/ak-svidko-okupitsa-investicia-v-teplici>.

18. Красноручський О. О. Розвиток маркетингу на ринку агропродовольчої продукції України [Монографія] / О. О. Красноручський, Ю. І. Данько – Харків: «Міськдрук» 2009. – 262 с.
19. Єрмолаєв С.О., Яковлев С.О., Експлуатація і ремонт електрообладнання та засобів автоматизації. К.: Урожай. 1996р. 388 с
20. Бугай А.В., Шаршонь В.Л. Застосування інтелектуального модульного реле для регулювання вологості в теплиці. Актуальні питання розвитку агропромислового комплексу. Збірник матеріалів V студентської науково–практичної конференції. Ч. 1 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» (16 листопада 2020 р.) / Бережани. ВП НУБІП України «Бережанський агротехнічний інститут». 2020. С.15
21. Барало О.В., Самойленко П.Г., Гранат С.Є., В.О. Ковальов В.О. Автоматизація технологічних процесів і систем автоматичного керування. К.: Аграрна освіта, 2010. 410 с.
22. ПрАТ «Комбінат «Тепличний». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/05528361/
23. Офіційний сайт ПрАТ «Комбінат «Тепличний». URL: <https://tdk.com/kompaniia>
24. Сутність та поняття проекту. URL: https://pidru4niki.com/1057011647752/informatika/sutnist_ponyattya_proektu
25. Сільське господарство України 2020.; Держкомстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>